

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI
(1993-2008)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gonca HACİFAZLIOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

EKİM-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI
(1993-2008)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Gonca HACİFAZLIOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 18/10/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Alaeddin YALCINKAYA

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doc. Dr. Ertan EFEGİL

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doc. Dr. Ömer ANAYURT

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gonca HACİFAZLIOĞLU

18.10.2010

ÖNSÖZ

1990 sonrası dünyada değişen dengeler ile birlikte devletler de dış politikalarını bu yeni dengelere göre gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Kafkasya öne çıkan bölgelerden biri olmuştur. Küresel aktör olma yolunda emin adımlarla ilerleyen AB de, bölgeye yönelik politikalarını değiştirme gereği hissetmiştir. AB'nin Kafkasya'ya yönelik politikası da bu açıdan değerlendirilmeye gerek görülmüştür. Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA'ya ve tüm bölüm hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamda desteğini esirgemeyen eşime ve bugünlere gelmemi sağlayan aileme minnettarlıklarımı sunarım.

Dört Aylık Oğluma Atfederim

Gonca HACİFAZLIOğLU

18.10.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KURULUŞU VE HEDEFLERİ	5
1.1. Avrupa Kimliği	5
1.2. Birlik Düşüncesinin Doğuşu	7
1.3. Avrupa Birliği’nin Kuruluş Süreci	8
1.3.1. Birliğin Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar	8
1.3.2. Topluluklar Dönemi	9
1.4. Topluluktan Birliğe Geçiş Süreci	11
1.4.1. Maastricht Anlaşması	11
1.4.2. Kopenhag Zirvesi	13
1.4.3. Amsterdam Antlaşması	14
1.4.4. Nice Antlaşması	14
1.4.5. Lizbon Antlaşması.....	15
1.5. Avrupa Dış Politikası	16
BÖLÜM 2: KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİK ÖZELLİKLERİ ve AVRUPA AÇISINDAN ÖNEMİ	21
2.1. Jeopolitiğin Tanımı ve Kafkasya’nın Jeopolitik Önemi	21
2.2. Kafkasya’nın Coğrafi Sınırları	23
2.3. Kafkas-Hazar Havzasının Önemi	24

2.4. Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Avrupa'nın Kafkasya'ya Yaklaşımı	26
2.5. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası	28
2.6. Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya İlgisinde Enerjinin Yeri ve Önemi	28
2.6.1.Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Geçmişi ve Önemi.....	29
2.6.2.Kafkasya'daki Enerji Kaynakları	32
2.7. AB'nin Enerjiye Olan İhtiyacı ve Enerji Politikası.....	33
2.8. AB'nin Kafkasya'ya Yaklaşımında Enerji ve Diğer Faktörler	38
2.9. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları.....	41
BÖLÜM 3: AB'NİN KAFKASYA PROGRAM VE POLİTİKALARI.....	44
3.1. TACIS(Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım).....	44
3.2. TRACECA(Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru).....	46
3.3. INOGATE (Petrol ve Gazın Avrupa'ya Devletlerarası Nakli)	48
3.4. NABUCCO	49
3.5. AB İle Bölge Ülkeleri Arasındaki Karşılıklı İlişkiler	50
3.5.1.Azerbaycan ile İlişkiler	50
3.5.2.Ermenistan İle İlişkiler	52
3.5.3.Gürcistan ile İlişkiler	54
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	58
KAYNAKLAR	61
ÖZGEÇMİŞ.....	65

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	:Avrupa Komşuluk Politikası
AT	:Avrupa Topluluğu
BAB	:Batı Avrupa Birliği
EURATOM	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (The European Atomic Energy Community)
INOGATE	:Petrol ve Gazın Avrupa'ya Devletlerarası Nakli (Interstate Oil and Gas Transport to Europe)
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ODGP	:Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİA	:Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları
OPEC	:Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
RF	:Rusya Federasyonu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	:Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım (Technical Aid to the Commonwealth of Independent States)
TRACECA	: Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia)

Tezin Başlığı: “Avrupa Birliği’nin Kafkasya Politikası(1993-2008)”	
Tezin Yazarı: Gonca HACIFAZLIOĞLU	Danışman: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Kabul Tarihi: 18.10.2010	Sayfa Sayısı: v(Ön kısım) + 65 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Bu çalışma, Avrupa Birliği’nin Kafkasya’ya yönelik politikalarını incelemek amacıyla yapılmış bir çalışmadır.</p> <p>Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeniyle birlikte, devletler de pek çok alanda politikalarını bu yeni konjonktüre göre ayarlamak zorunda kalmışlardır. Son genişleme dalgalarıyla birlikte sınırları iyice genişleyen ve eski SSCB’den arda kalan sorunlu bölgelerle sınırdaş duruma gelen Avrupa Birliği de, küresel aktör olma iddiasını gerçekleştirmek için özellikle güvenlik ve enerji gibi konularda politikalarını tekrar şekillendirme gereği hissetmiştir. Bu anlamda Kafkasya Bölgesi de, Avrupa için önemi gittikçe artan bölgelerden birisi olmuştur.</p> <p>Bu çalışma AB’nin Kafkasya’ya ilgisinin sebeplerini araştırmakta ve bunun neticesinde bölgeye yönelik olarak uyguladığı politikaları ortaya koymaktadır. Bu kapsamda; TACIS, TRACECA, İNOGATE gibi projeler ve AB’nin bölge devletleriyle yürüttüğü ikili ilişkiler ele alınmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Enerji, TACİS, TRACECA, İNOGATE	

Title of the Thesis: “The Caucasus Policy of the European Union(1993-2008)”	
Author: Gonca HACIFAZLIOĞLU	Supervisor: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Date: 18.10.2010	Number of Pages: v (pre text)+ 65 (main body)
Department: International Relations	Subfield: International Relations
<p>This study has been conducted to examine European Union's policies towards the Caucasus.</p> <p>Changing world and with the post-cold war order, many governments had to adjust their different policies because of new situation. The boundaries well expanded with the last enlargement waves and the remaining problematic region from the former USSR, European Union needed reshape their policies to perform particular security and energy to play global player. In this sense, the Caucasus region has been become increasingly important region for Europe.</p> <p>This study explores the reasons of the European Union's interest Caucasus and as a result of this practice suggest that the policy in this region. In this context: TACIS, TRACECA, and INOGATE projects conducted with the regional states and the European Union's bilateral relations were discussed.</p>	
Keywords: South Caucasus, Energy, TACIS, TRACECA, INOGATE	

GİRİŞ

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik politikalarını ele almaktadır. Avrupa Birliği'nin Kafkasya Bölgesi'ne olan ilgisinin nedenlerini açıklamayı hedeflemektedir. Avrupa'nın Kafkasya'ya yönelik ilgisinin nedenleri ve bölgeyle ilgili uyguladığı politikaları ulaşılabilen kaynaklar ışığında değerlendirilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, Avrupa Birliği düşüncesinin doğuşundan, birliğin kuruluşuna kadar geçen süre ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu yapılırken, çeşitli kitap, makale ve internet bilgilerinden faydalanılmıştır. Birlik'in kurulma teşebbüsleri daha çok, Avrupa 'da çok yıkıcı etkiler yaratmış olan dünya savaşlarının ertesine rastlamaktadır. Savaşların olumsuz etkilerinden kurtulmak isteyen Avrupalı devletler birlik oluşturma yönündeki ilk adımı AKÇT(Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ile atmışlardır. 18 Nisan 1951'de kurulan AKÇT ile başlayan işbirliği süreci ekonomik alanda yoğunlaşarak, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönem topluluklar dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1990'larla birlikte dünyada değişen koşullar neticesinde Avrupa da yeni bir strateji arayışına gitmek durumunda kalmıştır. Bunun neticesinde Avrupa Toplulukları'nın yapısı Maastricht Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu antlaşma ile toplulukların adı Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Bütünleşme sürecinde güvenlikle ilgili hususlara da ilk kez bu antlaşmada yer verilmiştir. Maastricht ile başlayan ve günümüze kadar uzanan süreci birleşme dönemi olarak adlandırabiliriz. Daha sonra 6-7 Haziran 1997'de yapılan Amsterdam Zirvesi ile AB üyesi ülkeler AB'nin kapılarını yeni üyelere açma ve tek para birimine (Euro) 1 Ocak 1999 tarihinde geçme kararını almışlardır. Bu zirve Maastricht kararlarını teyit etmenin yanında daha pek çok konuda yeni kararların alındığı bir zirve olmuştur. Nice Antlaşması ile Avrupa Toplulukları ve Avrupa Birliği antlaşmalarını revize eden yeni bir Antlaşma imzalanmış ve buradaki en büyük başarı da tek para birimine geçişin sağlanması olmuştur. Günümüze uzanan süreçteki en son aşama, Avrupa Kurultayı ile ifade bulmaktadır. 14 Aralık 2001 tarihli Leaken Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda yeni bir Birlik Antlaşması oluşturulacak ve AB'nin biçimi de bu antlaşmaya göre tanımlanabilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kafkasya'nın coğrafi sınırları ve sahip olduğu enerji kaynakları ile bunların AB açısından önemi değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ve tek kutuplu dünya düzenine geçişle birlikte, Sovyetler'den arda kalan bölgelerdeki pek çok sorun dünya gündemindeki yerini almaya başlamıştır. Bu bölgelerden en çok öne çıkanlardan birisi Kafkasya olmuştur. Kafkasya'nın öne çıkmasının en temel sebepleri özellikle Azerbaycan'daki enerji kaynakları ve Hazar'daki muhtemel rezervlerdir. Hazar'daki rezervlerin dünya pazarlarına sorunsuz bir şekilde ulaşmasını sağlayacak yollar üzerinde olması da Kafkasya'nın önemini daha da arttırmaktadır. Küresel güç olma iddiasındaki ülkeler için enerji kaynaklarını denetimi altında bulundurmamak, en azından denetimi tamamen diğer aktörlere teslim etmemek büyük önem taşımaktadır. Bu enerji kaynaklarının güvenli ve istikrarlı bir şekilde akışını sağlamak da en az onları denetimi altında tutabilmek kadar önemlidir. Dolayısıyla bugün ABD gibi küresel güçlerin yanı sıra, bölgeyle ortak tarihi ve kültürel bağları bulunan Rusya Federasyonu, Türkiye ve İran gibi devletler de bölgeyle yakından ilgilenmektedirler. Küresel güç iddiasındaki AB için bölgeye tamamen ilgisiz kalması, denetimini rakiplerine bırakması düşünülemez. Enerji ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalatla karşılayan AB için, bu enerjinin kesintisiz ve sorunsuz bir şekilde topraklarına ulaşması hayati önemdedir. 11 Eylül sonrası dönemde tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da güvenlik kaygıları ve öncelikleri değişmiştir. Özellikle son genişleme dalgalarıyla birlikte sınırları iyice genişleyen AB, bu çerçevede güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmiştir. Sınırlarına yakın bölgelerdeki güvenlik ve istikrarın sağlanmasını öncelikli hedefler arasında gören AB, politikalarına bu çerçevede yön vermektedir. AB olası çatışma risklerini sınırlarına ulaşmadan çözmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, Kafkasya'ya ilgisi giderek artan AB, bölge ülkeleriyle ilişkilerini de Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları çerçevesinde yürütmektedir. AB'nin Kafkasya ülkeleri ile ilişkisi "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları" ile başlamıştır. Anlaşmalar her iki taraf arasında ilişkileri düzenlemekte, işbirliği alanları ortaya koymakta ve ilişkileri kurumsal mekanizmaya oturtmaktaydı. Böylece siyaset, ekonomi, yatırımlar gibi pek çok konuyu kapsayan bir çerçeveye sahip olan anlaşmalar, Kafkasya ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin temellerinin sağlam atılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda pek çok konu değerlendirilmiş ve işbirliğinin geliştirilmesi esas alınmıştır. Siyasal diyalog ve ekonomik işbirliği gibi konular öne çıkmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik olarak uyguladığı bazı politikalara ve hedeflere yer verilmiştir. Bunlar: TACİS, TRACECA ve INOGATE'dir. Kısa adı TACIS olan Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım programı adı altında, Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine geçişte demokratik rejimlerin ve kurumların yerleştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması amaçlanmıştır. TACIS, çok açık olarak demokrasi ve pazar ekonomisi gibi Avrupa uygarlığının temel değerlerini paylaşma misyonunu sürdürmektedir. TRACECA Avrupa- Kafkasya-Orta Asya arasındaki tüm lojistik ve ulaşım hatlarını Rusya ile İran'ı mümkün olan en üst seviyede dışarıda bırakarak bağlamayı hedefleyen bir projedir. TRACECA aslında başlı başına bir boru hattı projesi olmaktan ziyade bu bölgeden Batı'ya doğru her türlü ulaşımı kolaylaştırıcı ve içerisine kara, demir ve hava yolu taşımacılığını da alan geniş çaplı bir programı öngörmüştür. İNOGATE(Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) programının amacı AB enerji arz güvenliğini sağlamaktır. Avrupa Birliği TACIS ve TRACECA'nın siyasi destekten yoksun haliyle stratejik bir anlam ifade etmeyeceğini anlayınca boru hatlarının kendi çıkarlarına uygun bir şekilde hayata geçirmesini teşvik edecek INOGATE adlı programı oluşturmuştur. Bu projelerle Kafkasya'ya yönelik olarak topyekün politikalar geliştirmekte olan AB, üç bölge ülkesi: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile de hem topluluklar bazında hem de Birliğe üye devletler bazında ilişkilerini sürdürmeye ve iyileştirmeye de çalışmaktadır. Bu üç ülke ile de ilişkilerini OİA çerçevesinde yürütmektedir. AB için en önemli alan bu ülkelerde AB için risk oluşturması muhtemel olabilecek sorunların, özellikle sınır ve etnik temelli olarak, ortadan kaldırılmasıdır. Yine bu ülkelerde serbest pazar olanaklarının düzgün işleyebileceği ekonomiler kurulması da önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik olarak yürüttüğü politikaları ortaya koymaya çalışmaktadır. AB'nin Kafkasya'ya ilgisindeki temel sebepler ve buna bağlı yürütülen politikalar ele alınmak istenmiştir. Kafkasya, dünya gündeminde ağırlığı sürekli artmakta olan bir bölgedir. Dolayısıyla, dünya gücü olma yolunda ilerleyen AB için bölgeyle ilgili politikalarını tekrar gözden geçirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu çalışma da hem Avrupa'nın Kafkasya'ya ilgisinin nedenlerini açıklama hem de bölgeye yönelik olarak yürüttüğü politikaları ortaya koymak amacıyla yapılmış bir çalışmadır.

Çalışmanın Önemi

Avrupa Birliği de, Kafkasya da dünya gündeminde ağırlığı sürekli artmakta olan bölgelerdir. Dolayısıyla bu bölgelerin çalışma konusu yapılması da son derece elzem bir durum teşkil etmektedir. Çalışma konusu Bu çalışma çeşitli açılardan Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya ilgisini açıklaması ve politikalarını ne şekilde devam ettirdiğini ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada gelişmeler ve değişiklikler uluslararası sistem çerçevesinde analiz edildi. Bunu yaparken akademik kaynak ve kitaplardan yararlanıldı. Yardımcı kaynaklar arasında; kitaplar, makaleler, internet bilgileri de yer almaktadır. Yararlanılan kaynaklar iyi düzeyde çeşitlendirilmeye çalışılmış ve en güvenilir şekilde bunlardan faydalanılmıştır.

BÖLÜM 1: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU VE HEDEFLERİ

1.1. Avrupa Kimliği

Avrupa her zaman kendini uygarlık merkezine yakın, hatta onun merkezinde olacak gibi konumlandırmak için ne gerekiyorsa yapmıştır. Öyle olunca da bazen kendisiyle çelişen, değişik coğrafi mekanlarda kökleri olduğu varsayılan bir Avrupa çıkmaktadır (Canbolat, 2002:11).

İlkçağlarda uygarlığın yeşerdiği Dicle ve Nil arası ve İran Antikçağı, Avrupa'nın köklerinin arandığı yer olmuştur. Entellektüel anlamda ve İskender'in doğuya açılımıyla askeri alanda kendisine Helen uygarlığında dayanak noktası bulan Avrupa, bunu Roma İmparatorluğu ile de sürdürmek ister. Bu dönemde Akdeniz'in tamamı Avrupalı'dır. Ne var ki yedinci yüzyıldan itibaren İslamiyet'in Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'ya doğru genişlemesi, Avrupa'nın karada kuzeybatı yönünde ilerleyerek kendini yeniden tanımlamasını gerektirir. Ancak, Avrupa bunda pek başarılı olamaz. Yüzyıllarca süren bir iç kavga yaşanır. Rönesans, reformasyon ve aydınlanma süreçleriyle yeni, modern Avrupa'nın temelleri atılır. Avrupa Birliği, uzun süren dinsel, politik çatışmaların sonucunda, ortak değerlere dayalı bir barış ve güvenlik politikası olarak belirir (Canbolat, 2002:2). Görüldüğü gibi Avrupa düşüncesinin ilk ifadesi, barış ve bu barışın pratikte nasıl gerçekleştirileceğidir.

Avrupalı kimliği ile ilgili çoğu tartışmanın çıkış noktası, politik toplumun bütünlüğünü garanti altına alabilecek, eylemlerine yol gösterecek ve politik topluma meşruluk ve anlam kazandıracak değerler birliğine ve referanslara ihtiyaç duyduğu fikridir.

1989'da Doğu Avrupa'da Kominizmin yıkılması ve 1992'de Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin kurulması bir çok alanda Avrupa Toplumu'nu yeni ve daha güçlü yetkilerle donatmıştır (ör. Dışişleri alanı, güvenlik ve savunma). Ayrıca iki eski ve önemli soru yeniden akıllara takılmaya başlamıştır: AB sınırlarının ve vatandaşlarının gözündeki Birlik'in politik meşruluğunun tanımlanması- bütün avrupalıları birleştiren ve Topluluğu birarada tutan bir "yapıştırıcı" olması (www.euractiv.com.tr , 03.10.2010).

Şimdiye kadar AB'nin kimliği çoğunlukla politik olarak tanımlandı. Antlaşmalara göre AB, "özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve temel haklar ile hukukun üstünlüğü" ilkeleri üzerine kuruldu.

Yine de bazı politikacılar ve gözlemciler göre AB'nin geçerliliği daha fazla olan güçlü bir kimliğe ihtiyacı var.

Avrupa'nın stratejik anlamda var oluşunun karşısındaki en büyük engellerden birisi de Avrupa'nın kendi içinde yatmaktadır. Bu engeller, Avrupa'nın eski uluslarını, kendi içinde tarihsel olarak icat edilen ve daha sonra politik düzenin kuruluş ilkesi seviyesine yükseltilemiş ulusal egemenliğin aşılmasında isteksiz ve kararsız kalmalarından kaynaklanmaktadır. Avrupa'nın inşa sürecinin başından bu yana, Avrupa'nın siyasal bütünleşmesi hedefi sık sık bu serüvende yer alan ulus devletlerin meşruiyet ve özel imtiyaz sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Üye ülkeler, kademeli olarak ekonomik, ticari ve parasal güçlerinin büyük bölümünü önce Topluluk'a, sonra Birlik'e devretmiştir. Fakat üyeler, birkaç küçük detay hariç, aynı yolla siyasal, diplomatik ve askeri egemenliğin paylaşılmasında isteksiz davranmaktadırlar. Halen, Siyasal Avrupa ve hatta askeri Avrupa bile, olduğu gibi kalmak isteyen egemen ulusların bir toplamı durumundadır (Gnesotto, 2005:22).

Avrupa projesi işlevsel olarak, gereksinimlerini artık milli devlet bağlamında tamamen karşılamayan ve Avrupa Birliği'nin ekonomik altyapısı ve siyasal çerçevesini inşa etmeye çalışan elitlerin eylem ve programları aracılığıyla kurgulanmıştır. Bir çok yerde, kıta halkları arasındaki derin duygusal ya da kültürel bağların noksanlığını ortaya koyan Avrupa'ya yönelik tutumlara dair gözle görülür bir nitelik söz konusudur; ve özel olarak Avrupa halkları tarafından paylaşılan herhangi bir değer ve inanç sisteminden bahsetmek de pek anlamlı gözükmemektedir. Her ne kadar bir çok Avrupalı'da işbirliği yapmaya, birlikte yaşama ve çalışmaya yönelik bir arzu var olsa bile; bu arzu ne 'Avrupa'nın kültür, değerler, idealler ve gelenekler açısından üzerinde yükseleceği halk düzeyine yayılmış belirgin bir fikirle, ne de canlı bir Avrupalı halklar ailesine ait olma duygusuyla temellendirilmiştir (Yavi, 2004:29).

Kuşkusuz AB'nin küresel mi, bölgesel mi olacağı, fikri çelişkilerini nasıl gidereceği ve bazı yapısal sorunlarını ne zaman aşacağı belli değil. Unutulmamalı ki, Avrupa Birliği de, dayandığı ilkeler de henüz evrimini sürdürüyor. Aynı şekilde, uluslarüstü bir yapı

olan Birliğin “Irak Savaşı” deneyiminde de görüldüğü gibi, üye ülkelerin kısa vadeli planlamalarını ne şekilde esas alacağı da kesin değil (Över, 2006: 271).

Avrupa Birliği’ne ve tek Avrupa kavramına itirazlar kendisini ‘Avrupa kötümserliği’ ile gösteriyor. Söz konusu kötümserliğin temel nedeni, Avrupa’nın geleceğine yönelik umutsuzluk. Avrupalı yazarlar, Avrupa seçimlerine katılımın %40 seviyesinde kalması nedeniyle, “Avrupa bilincinden” söz etmenin mümkün olmadığını savunuyor. Aynı yazarlar AB’nin bugüne kadar bir çok hayati kararını Avrupalılara sormadan ve kapalı kapılar ardında aldıktan sonra, sadece bazı seçimleri popülist bir yaklaşımla Avrupalılara devretmesini adil bulmuyor. Avrupa kötümserliğinin bir diğer nedeni ise, AB’nin bütün taleplerine sorgusuz bir şekilde evet demeyenlerin, Avrupa karşıtı, sağcı, milliyetçi, korkak, statükocu, saldırgan, bozguncu, muhafazakar ve tükenmiş ilan edilmeleri. Avrupa idealinin sadece en önde koşanları değil, esas ve yöntem konusunda kuşkulu olanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekiyor. Avrupa’nın geleceğine ilişkin temel değerlendirmelerin zemini “Avrupa entegrasyonu”. Birçok kaynakta “Avrupa derinleşmesi” diye de telaffuz edilen bu olgu, ortak değerleri benimsemesi ve ortak bir duyuş ve duruşa sahip olması. Burada yaşanan sorun, Avrupa entegrasyonunun üye ülkelerin tamamının paylaşabileceği bir yaklaşım geliştirmesinin zorluğu (Över, 2006,277).

1.2. Birlik Düşüncesinin Doğuşu

Avrupa düşüncesinin temelinde yatan, savaşların müsebbibi ulus devletlerin çıkarı değil birey ve toplumların barış, esenlik, istikrar ve güvenliğidir. 1945 sonrası Avrupalı siyaset ve düşün adamları, bu hedefe ancak karşılıklı bağımlılık ve dayanışma ortamında ulaşılabileceğini görmüşlerdir. Bu amaçla ulus devletlerin ulusüstü ve ulusaltı/yerel zeminlerde yetkilerini paylaşmalarını öngörmüşlerdir. Nitekim, AB’nin oluşumu, modern çağda ilk kez egemen devletlerin gönüllü olarak egemenlik haklarından vazgeçtikleri bir sürece işaret eder (Aktar, 2003:12).

Tarih boyunca Avrupa’da pek çok birlik projesi üretilmiştir. Hatta bunların bir kısmı da hayata geçmiştir. Ancak bu durum bile Avrupalı devletler arasındaki mücadeleleri engelleyememiştir. Dolayısıyla Avrupa devletleri de birlik oluşturma konusunda daha somut ve kalıcı adımlar atmaya başlamışlardır. İki kutuplu sistemin varlığı da bu konudaki çalışmalara olumlu yönde etki etmiştir.

20. yüzyıla kadar Avrupa’da birlik düşüncesi fikri fiiliyata geçmemiştir. 19.yüzyılın üçüncü çeyreğinde Avrupa birliği fikrini uygulama teşebbüsü olmuş ancak pek başarılı olamamıştır. Örneğin Fransa, İtalya, Belçika, İsviçre ve Yunanistan 1860’dan itibaren döviz kurlarını ortaklaşa düzenleyen bir sistem kurmuşlardır.

Avrupa'nın bütünleşmesini kolaylaştıran ve birlik oluşturmasının alt yapısını hazırlayan koşullar, uzun tarihsel birikimlerle ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki bütünleşme çabalarını hızlandıran evrelerin savaşlar, çatışmalar ve ekonomik krizlerin sonrasına denk geldiği bilinmektedir. Her siyasal/ekonomik kriz döneminin ardından, uluslararası konjonktüre uygun biçimde tarihsel birikimlerin yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Bu nedenle de, 20. yüzyılda yaşanmış olan dünya savaşları, bütünleşme sürecini tarihte hiç olmadığı biçimde belirlemiştir. Savaşlara yol açan anlaşmazlıkların merkezi olan Avrupa, kazananı ve kaybedeni bakımından da en fazla zarara uğrayan bölge olmuştur. İki dünya savaşı, birçok bakımdan birbirinin devamı gibidir ve bu küresel savaşım süreci, Avrupa'nın güçlü devletlerinin küresel güç özelliklerini ortadan kaldırmıştır. Tarih boyu uluslararası sisteme hakim olan Avrupa devletlerinin bu hakimiyeti bitmiş ve yerini ABD ile SSCB'ye bırakmıştır (Dedeoğlu, 2003:41). Savaşlardan önce de birlik oluşturma yönünde çalışmalar oldu ise de, bu çabalar savaşların çıkmasını engelleyememiştir. Savaşla birlikte bu yöndeki girişimlere ara verilmek zorunda kalınmıştır. 1. Dünya Savaşı ile birlikte kesintiye uğrayan birlik oluşturma girişimleri savaş sonrası yeniden hareketlilik kazanmıştır. Ancak bu girişimler savaş öncesi dönemin bakış açısıyla ilerletilmeye çalışılmış ve dolayısı ile devletler arasında savaşa yol açan nedenlerin daha sert bir biçimde tekrar ortaya çıkmasından başka bir etki yaratamamıştır.

1.3. Avrupa Birliği'nin Kuruluş Süreci

1.3.1. Birliğin Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar

Avrupa, bu coğrafyanın geleceğini garanti altına almak isteyen bir barış projesidir. Bu anlamda askeri zihniyete taban tabana zıt bir zihniyet üzerine bina edilmiş, varlık nedeni askeri zihniyetin bir daha kıtada söz sahibi olmasını engellemek olan bir siyasi iradenin ürünüdür (Aktar, 2003:9). Avrupa'yı her açıdan çok büyük zararlara uğratan savaşlar, Avrupa devletlerini 2. Dünya Savaşı'nın ardından birliğin oluşturulmasına yönelik olarak önemli adımlar atmaya sevk etmiştir. İki büyük savaş sonrası, devletlerarası

çatışmaya neden olan durumların tekrar yaşanmaması ve devletlerin çıkarlarının uzlaştırılarak Avrupa'da sürekli barışın temin edilmesinin yolları aranmıştır.

Bu arayış sürecinin temelleri 1949 yılında Fransa/Strazburg'da kurulan Avrupa Konseyi ile atılmış, 9 Mayıs 1950'de Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanan ve Birleşik Avrupa'nın temellerini atan Schuman Planı'nı yayınlanmasıyla devam etmiştir (Acar, 2009:24). 9 Mayıs 1950'de, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, iş adamı Jean Monnet ve Batı Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer ile birlikte hazırladıkları bir projeyi, uluslararası basın toplantısında dünyaya duyurmuş ve bu yolla AKÇT'nin oluşturulma süreci başlamıştır. Proje, Alman ve Fransız kömür-çelik üretiminin tek bir idari yapı altında toplanmasını ve diğer Avrupa devletlerinin de bu kuruluşa katılabileceklerini öngörmüştür.

Bu planın hedefi açıktı: Avrupa'da kalıcı bir barış için en azından iki ülkeyi ortak bir noktada buluşturmak. Bunun için her şeyden önce adı geçen iki ulus arasında kronik hale gelmiş, kömür ve demir havzalarının bulunmasından kaynaklanan, Ruhr Bölgesi gibi, sınır sorunlarını çözmek gerekmekteydi. Tabii ki hem iki devlet arasındaki savaşların sebebi, hem de doğrudan o dönemlerde savaş sanayinin vazgeçilmez iki sektörünü, karşılıklı mutabık kalınacak bir yapı içerisinde bir araya getirebilmek, çok hayati olmakla birlikte, hiç kolay bir iş değildi. Planı hazırlayanların bunun farkında oldukları açıktı ve uzun vadeli hedefleri, Almanya ve Fransa arasındaki rekabeti ve düşmanlığı sona erdirip, Avrupa'da gerçek bir entegrasyonun ve sonunda, bir birliğin önündeki engelleri kaldırmaktı. Bu nedenle, Shuman Planı, Avrupa'da bir birlik oluşturma yönünde atılmış olan en önemli adımlardan biri olmuştur.

1.3.2. Topluluklar Dönemi

Savaş sonrası Avrupa'sının kalkınması için gerekli ilksel ürünlerden birisi durumundaki kömür-çeliğin, üretim, işletim ve dağıtımında kurulacak işbirliği ile geniş pazar olanaklarına kavuşulacağı savunulmuştur, Özellikle Ren bölgesine karşılık gelen işbirliği, sektörel bazda başlasa bile, diğer alanlardaki işbirliklerini teşvik edeceğinden Birlik yolunu açacak anahtar olarak görülmüştür. Kömür ve çelik, kalkınma bakımından gerek duyulan maddeler olmalarının yanı sıra, savaş sanayinde kullanılmaları bakımından da önemlidir. Fransa'nın önerisi/ içerisinde, F. Almanya'nın yeniden

silahlanmaya yönelmesi durumunda kaynaklarının denetlenmesi endişesi de bulunmaktadır. Gerek kalkınma çerçevesindeki sanayi politikaları gerek savunma politikalarının ülkelerin ulusal çıkarları ile yönlendirmemesi amacıyla, kurulacak örgütün en yetkili organı olarak uluslar üstü nitelikteki "Yüksek Otorite" düşünülmüştür. Söz konusu plan, Benelux ülkeleri, Fransa, F. Almanya ve İtalya arasında 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Antlaşmasıyla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulmasını sağlamıştır. Antlaşma, 25 Temmuz 1952 yılında yürürlüğe girmiştir. AKÇT ile başlayan işbirliği süreci ekonomik alanda yoğunlaşarak 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasına zemin hazırlamıştır (Acar, 2009:24). Daha sonraki görüşmelerde pek çok konuda tartışmalar yapılmış ve çeşitli konularda kararlar alınmaya devam etmiştir. Yapılan toplantılarda; tarım, enerji ve savunma konularındaki anlaşmazlıkların yeni kurulacak örgütlerle düzenlenmesi kararı alınmış, savunma BAB'ın, tarım AET'nin ve enerji Euratom'un konusunu oluşturmuştur. Alınan kararlar 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşmaları ile somutlaşmış ve söz konusu antlaşmalar neticesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur.

1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu(AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan temel altı kurucu ülkenin sayısı, yaklaşık 40 senelik bir zaman diliminde on beşe yükselmiştir. Sonuçta, birliğin oluşmasının temelini ekonomik bir zemine oturtarak başlatılması, ileriki safhalarda bunu diğer alanlara taşımanın daha doğru olacağına inananların, bu yönde planlarını hayata geçirmeleriyle topluluklar dönemi başlamış oldu.

1970'li yıllara gelindiğinde, artık siyasal bütünleşme konusunda adımlar atılmaya başlandı. Siyasal birliği oluşturma düşüncesi bir tartışma konusu olmakla birlikte, bunun nasıl sağlanacağı da diğer bir tartışma konusunu teşkil etmiştir. Organlar arasındaki hiyerarşik düzenden hangi karar alma tekniklerinin kullanılacağına kadar pek çok sorun tartışma konusu olmuştur.

1.4. Topluluktan Birliğe Geçiş Süreci

1.4.1. Maastricht Anlaşması

AB, 1990'lı yılların başından beri egemen olan dünya konjonktürünün etkisi ile yeni bir strateji arayışına girmek durumunda kalmıştır. Söz konusu yeni strateji, Soğuk Savaş'ın ertesinde AB'nin sınırları çevresinde barış, istikrar ve refahın sağlanması yönünde gelişmiştir (Akar, 2003:26). Bunun için kendi içinde reformlara devam ederek birlik oluşturma yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Avrupa Topluluklarının yapısı 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa Toplulukları'nın Avrupa Birliği'ne (AB) giden süreci hızlandıran ve birliğin hukuki temellerinin atıldığı Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşmasını değiştiren, Siyasi Birliğe ve Ekonomik Birliğe ilişkin iki sözleşmenin Topluluğa üye Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından kabul edilmesiyle imzalanmıştır (Acar, 2009:25).

Bu antlaşma ile topluluğun adı Avrupa Birliği (AB) olmuştur. Maastricht Antlaşması'nda Avrupa'da bütünleşmeyi sağlayan değişiklikler ana başlıklarıyla şöyledir (Çakmak, 2005:22-23);

1. Ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası,
2. Avrupa vatandaşlığı,
3. Adalet ve içişlerinde işbirliği,
4. Birliğin kurumlarında yeni yapılanma,
5. Sosyal politikalarda işbirliği ve uyum,
6. Ekonomik ve parasal birlik,
7. Sosyal Avrupa'nın gerçekleştirilmesi,
8. Enerji, çevre, tüketici hakları, sağlık, sanayi vb. sektörlerde işbirliğinin geliştirilmesi,
9. İkame (Subsidiarite) ilkesi.

Maastricht Antlaşması'nın dikkat çeken en önemli özelliklerinden birisi Avrupa bütünleşme sürecinde güvenlik politikasına ilişkin hükümlerin ilk kez antlaşma metninde yer almış olmasıdır. Avrupalı ülkeler için güvenlik konusu soğuk savaş boyunca sürekli NATO şemsiyesi altında ele alınan bir konu olmuştu. Ancak söz konusu antlaşma ile bu durum değişmiş oldu. Güvenlik ve savunma ile ilgili konulara

antlaşmada yer verilmesinde siyasal bütünleşmeyi geliştirme isteğinin yanında, dünya konjonktüründe meydana gelen köklü değişimler de rol oynamıştır. SSCB'nin dağılması dünyada çok radikal değişimler meydana getirmiş ve devletlerin güvenlikle ilgili konuları bu çerçevede tekrar ele alması gerekmiştir.

Maastricht Antlaşması ile kimlik bulan ve günümüze kadar uzanan sürecin, birleşme dönemi olarak adlandırılması olanaklıdır. AT'yi AB'ye dönüştüren sürecin 1990'ların başında başlamasında, 1950'lerden itibaren giderek daha fazla konuda ortaklık kurulması sonucunda, zorunlu olarak birliğe geçişin gerekli olduğu söylenebilir. Ancak uluslar arası konjonktürün de bütünleşme yönünde itici güç olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim, soğuk savaşın sona ermesiyle ortadan kalkan iki kutuplu yapı, daha önceden Sovyet saflarında yer alan devletlerin çeşitli ekonomik ve sosyal krizler içinde olmaları, bu durumun Balkanlar'da, Kafkaslar'da yeni kriz alanları yaratıyor olması ve bunun Avrupa için oluşturduğu riskler temel itici güçler olmuşlardır.

1992'de imzalanıp 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Topluluğu Birliğe taşıyan üç alan saptamıştır. Bunlardan biri, Topluluk politikalarıdır ve büyük ölçüde ekonomik ve parasal birlik esaslarını kapsamaktadır. Bölgesel politikalar, istihdam, istikrar ve büyüme, enerji, rekabet, haberleşme, ortak ticaret ve tarım politikaları düzenlenmiştir. Günümüzde 1. sütun adı verilen ve AET, AKÇT ve EURATOM içerisine dahil olan tüm başlıkları kapsayan bu alan, üye devletlerin genellikle nitelikli çoğunlukla karar aldıkları alanı ifade etmektedir.

Maastricht Antlaşması'nın düzenlediği ikinci alan ise, 2. Sütun adı verilen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'dır. Avrupa'nın kendi savunmasını sağlamada BAB'ın güçlendirilmesi ve canlandırılması ile AB'nin kendine özgü bir dış politika sürdürürken bunu NATO ile birlikte yürütmesi ilke edinilmiştir. Maastricht Antlaşması çerçevesinde düzenlenen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası içerisine, Amsterdam Antlaşması ile "Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası - OGSP" eklenmiştir. Söz konusu eklenen politika kapsamında da "Acil Müdahale ve Siyasi Planlama Ünitesi" ile Avrupa Konseyi Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur. 21 Ocak 1993 yılında imzalanan bir antlaşma ile Avrupa kolordusu oluşturulmuştur. 1993 yılından itibaren BAB bünyesinde faaliyet gösteren Eurocorps'un 2003 yılında faaliyete başlayan 60.000 kişilik askeri birlik de, OGSP'nin işlevsel ayağı olarak kabul edilmektedir (Dedeoğlu, 2003:60).

Antlaşma'nın Birlik sacayaklarından üçüncüsü, 3. sütun ise Adalet ve İçişlerinde İşbirliği'dir. Kişilerin serbest dolaşımından, Avrupa vatandaşlığına, terörle mücadelede Avrupa Polis Gücü oluşturulmasına kadar izlenen süreçler, bu başlık içinde ele alınmaktadır.

1.4.2. Kopenhag Zirvesi

Ocak 1993'de Ortak Pazar'ın yürürlüğe girmesi ve aynı yıl Kopenhag Zirvesi'nde genişleme ilgili olarak alınan kararlar, birlik iç yapılanması açısından önemli etkiler yaratmıştır. Kopenhag'ta, Birliğin Orta ve Doğu Avrupa devletleri ile genişleyebileceği, ancak bunun kurala bağlı biçimde yapılacağı öngörülmüştür. "Kopenhag Kriterleri" olarak bilinen ve Avrupa müktesebatının benimsenmesi, AB'nin temel ilkeleri olan siyasal kriterlerin gerçekleştirilerek müzakerelere başlanması ve ekonomik bazı kriterlerin yerine getirilmesi biçiminde özetlenebilecek bu koşullar paketi, Avrupa'nın derinleşme - genişleme paradoksunu ortadan kaldırma yolunda aldığı bir önlem olarak değerlendirilebilir. Birlik kurulurken, yeni katılımcı üyelerden kaynaklanan sorunların en azda tutulması amacı taşıyan kriterler, ekonomik birlik çerçevesinde oluşturulan dış sınırlara, siyasal ve hukuksal sınırlar da ekleyerek içyapıyı koruma ve uluslararası alanda rekabete, hazırlama beklentisinin bir uzantısıdır (Dedeoğlu, 2003:58). 1993'te belirlenen Kopenhag Kriterleri 20 Temmuz 1996'da Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan 'gündem 2000' adlı raporda bir kez daha yer almış ve açıklanması yapılmıştır. Yeni üye olacak ülkelerin mutlaka uyması gereken Kopenhag Kriterleri üç ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar (Çakmak, 2005:80);

1. Siyasi Kriterler: Demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygılı olmak siyasi kriterler açısından öngörülmüştür.

2. Ekonomik Kriterler: Bu kriterde iki önemli koşul vardır; üye olacak ülkede düzgün işleyen AB kurallarına uygun bir pazar ekonomisinin bulunması, üye olacak ülkenin AB'nin üyesi ülkelerin güçlü ekonomilerine karşı rekabet edebilecek bir ekonomiye sahip olması gerekmektedir.

3. Üye Olacak Ülkenin AB Müktesebatına Uyuma Zorunluluğu: Bunlara ilave olarak üye olacak ülkeler ekonomik ve parasal birliğe, ortak dış ve güvenlik politikasına, tarım, çevre gibi birçok önemli kriterlerle ve AB müktesebatına uyuma zorunluluğu vardır

1.4.3. Amsterdam Antlaşması

Mart 1996'da İtalya'nın Torino kentinde başlayan hükümetler arası konferans süreci 6-7 Haziran 1997'de Amsterdam Zirvesi ile tamamlanmıştır. AB üyesi ülkeler AB'nin kapılarını yeni üyelere açma ve tek para birimine (Euro) 1 Ocak 1999 tarihinde geçme kararını almışlardır (Çakmak, 2005:23). Amsterdam Antlaşması, aslında Roma Antlaşması, Tek Senet ve Maastricht Antlaşması ile birbiri üzerine eklenen ilkelerin düzenlenmesini ifade etmektedir.

Bu antlaşma Maastricht kararlarının teyit edilmesinin yanında yeni bir takım kararların alındığı zirve olmuştur.

Bunları şöyle özetlemek mümkündür (Çakmak, 2005:24):

1. AB vatandaşlığının tesisi
2. Özgürlüklerin geliştirilmesi
3. Güvenlik ve adaletin işleyişi ve yaygınlaşması
4. Birliğin kurumlarının düzenlenmesi
5. Daha sıkı işbirliği
6. Etkili ve ortak bir dış politika
7. Antlaşmaların düzenlenmesi ve basitleştirilmesi

1.4.4. Nice Antlaşması

26 Şubat 2001'de, Avrupa Toplulukları ve Avrupa Birliği antlaşmalarını revize eden yeni bir Antlaşma imzalanmış, ancak Nice Antlaşması 2002 sonuna kadar tüm üyelere onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş ve 1 Şubat 2003'e kadar beklenmesi gerekmiştir. AB liderleri karar almada sorunlar yaşayan birliğin, bu sorunu aşması için pek çok önemli alanda oy birliğinden oy çokluğuna geçmişlerdir. Bununla birlikte, Euro'nun 12 Avrupa Birliği üyesinde (İngiltere, Danimarka ve İsveç hariç) 1 Ocak 2002'de yürürlüğe girmesi ve ulusal paraların tarihe karışması, AB'nin en önemli başarılarından birisi olmuştur.

Günümüze uzanan süreçteki en son aşama, Avrupa Kurultayı ile ifade bulmaktadır. 14 Aralık 2001 tarihli Leaken Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda, 28 Şubat 2002'de başlayan girişim, 1 Mart 2002'de eski Fransa devlet başkanı Valery Giscard D'estaing

başkanlığında harekete geçmiştir. Kurultay'ın amacı, AB'nin 2004'de 25, ki 10 yeni üyenin katılım anlaşması 16 Nisan 2003'de gerçekleşmiştir, 2008'de de 27 üyeli (Romanya, Bulgaristan) olarak yapısının gözden geçirilmesini sağlamak olmuştur. Bu çerçevede, her üye ve aday ülkeden 1 hükümet 2 parlamento temsilcisi, 2 Avrupa Komisyonu temsilcisi ve 16 Avrupa Parlamenterinden kurulu Kurultay, 2004 yılında başlayacak hükümetlerarası Konferans'ın gündemini oluşturacaktır. Aday ülkelerin oylamaya katılmadığı ve 63 kişinin oylayacağı Konvansiyon (Kurultay) nihai belgesi, AB'nin iç güvenlik ve adalet, yasama prosedürü, dış ilişkiler ve güvenlik başlıklarında derlenen dört ana konuyu içermektedir. Bu konular, AB'nin yarınını ve uluslararası sistemdeki varlığını belirlemeye hizmet eden konulardır ve kurultay sonunda bir "Anayasal Sözleşme" niteliğinde antlaşma çıkması beklenmekteydi. Hemen her kesimin, hazırlama sürecine katkı oluşturması istendiğinden, üye ya da aday ülkelerde kurultay temsilcileri kararlarını oluştururlarken, ülkelerindeki hemen her kesimden görüş almışlardır. Kurultay kararları, 2004 hükümetlerarası konferansta karara bağlandıktan sonra, Avrupa Parlamentosu'na sunulacak ve orada da kabul edildikten sonra ulusal onaylama süreci başlayacaktı. Bu yolla, yeni bir Birlik Antlaşması oluşturulmuş olacak ve AB'nin biçimi de bu antlaşmaya göre tanımlanabilecekti (Dedeoğlu, 2003:62).

1.4.5. Lizbon Antlaşması

Fransa ve Hollanda'nın halk oylaması ile reddederek düşürdüğü AB Anayasasını temelde koruyan ve ufak değişikliklerle tekrar ülkelerin onayına sunulan AB Temel Antlaşmasıdır. 18-19 Ekim 2007'de Lizbon'da yapılan zirvede onaylandığı için Lizbon Antlaşması olarak adlandırılan yeni AB Nitel Antlaşması, 250 sayfadan oluşmakta ve kabul edilmesi için tüm üye ülke parlamentolarında ve/veya referandum ile onaylanması gerekmektedir.

Anlaşmanın ön gördüğü değişiklikler şu şekildedir: (tr.wikipedia.org, 21.09.2010)

1. 6 aylık dönüşümlü başkanlık sistemini kaldırıp yerine, 2,5 yıllık süre için üye ülkelerin oy birliğiyle atayacakları AB Konseyi Başkanı'nı getirmektedir. Bu başkan yılda 4 kez toplanacak AB zirvelerine de başkanlık edecektir.

2. Dış politikada tek seslilik amaçlı olarak atanan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ise, Dışişleri Bakanlarını buluşturan Dış İlişkiler Konseyi toplantılarına başkanlık edecek ve AB Komisyonu başkan yardımcılığı görevini de üstlenecektir ve eşgüdüm sağlayacaktır. İngiltere'nin ısrarı üzerine "AB Dışişleri Bakanı" sıfatı değiştirilmiştir.
3. AB'nin 5 yıllık dönemlerle her ülkeden birer temsilciyle çalışması hedeflenen yeni anayasada, 2014 yılından itibaren komiser sayısının, üye ülke sayısının üçte ikisine düşürülecek ve bazı ülkeler komisyona dönüşümlü üye gönderecektir.
4. İkili çoğunluk sistemi olarak adlandırılan nitelikli oylama yöntemi, karar alınabilmesi için ülke sayısı dikkate alındığında yüzde 55 ve ülke nüfusları dikkate alındığında yüzde 65 destek bulunmasını gerekli kılıyor.
5. AB bütçesi, dış politika ve vergi gibi konularda karar alınabilmesi için, "İkili çoğunluk sistemi" geçerli olmayacak ve üye ülkelerin oy birliği gerekecek.
6. Üye ülkelerin ulusal meclisleri, AB Komisyonunun hazırladığı yasa tasarılarını yeniden incelenmek üzere geri gönderme yetkisine sahip olacaktır.

AB üyesi ülkeler bütünleşmeye yardımcı olacak önemli etkenlerden olan ortak politikalar geliştirmişlerdir. Üye ülkeler ortak politika uygulamalarında bir takım egemenlik haklarını devretmeyi kabul etmek zorundadırlar. Bunların en önemlilerinden biri olan ve AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinin de yapı taşı olan 'Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'dır.

1.5. Avrupa Dış Politikası

Avrupa güvenliği konusu AB kayıtlarına ilk defa Tek Senet'te askeri olmayan güvenlik kavramı ile girmiştir. Bu durumun en önemli nedeni soğuk savaş boyunca AB'nin güvenliğini NATO'nun sağlamasıdır. Ancak Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra büyük tehdit Sovyetler Birliği ortadan kalkınca yeni dünya düzeni içerisinde Avrupa güvenliği de, tartışılmaya başlanmıştır.

Eski tehditler ortadan kalkmış olmasına rağmen yeni dönem kendi tehditlerini beraberinde getirmiştir. Etnik kavgalar, tartışılan ülke sınırları, terör, göçler, çevre kirliliği gibi pek çok tehdit ortaya çıkmıştır. AB içerisinde Avrupa'nın güvenliğinin

Avrupalılar tarafından yapılması gerektiğini düşünenler vardır. Fransa ve Almanya bu konuda başı çeken ülkelerdendir. Bunun nedeni de, Avrupa'yı ABD'nin etkisinden kurtarma düşüncesidir.

Bu görüşün neticesinde, Maastricht Anlaşması'nda bu konu ele alınmıştır. 1997'de Amsterdam'da Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında takip edilecek politikalar belirlenmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın Avrupa güvenliğine getirdiği iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi ortak strateji, ikincisi ise ortak eylemdir (Çakmak, 2005:73).

Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütununda yer alan ODGP; "ortak dış politika" ve "ortak güvenlik politikası" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisiyle kastedilen, devletlerin ulusal hedeflerini gerçekleştirmek, ulusal çıkarlarını maksimize etmek ve belirlenen ortak bir hedefe ulaşmak için işbirliğine gitmeleridir.

Her şeyden önce, ortak dış politika kavramında geçen "ortak" kelimesinin anlamı, Topluluklar düzeyindeki "ortak tarım politikası" veya "ortak ticaret politikası" kavramlarındaki "ortak"tan farklılık taşımaktadır. Topluluklar boyutunda üye devletlerin egemenlik yetkilerinin bir üst otoriteye devredildiği alanlarda "ortak politika"dan söz edilmekte iken, ortak dış politika kavramında insiyatif, yani karar alma ve uygulama yetkisi, devletlerin kontrolünde kalmaktadır. Bununla birlikte, ortak dış politika boyutunda dahi topluluk kurumları belirli sınırlar içerisinde insiyatif kullanabilmektedir (Ülger, 2005:28).

Avrupa dış politikasının üçüncü boyutu ise üye devletler tarafından izlenen ulusal dış politikadır. Günümüzde AB üyesi devletlerin izledikleri dış politikanın temel dinamikleri, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası dikkate alınarak saptanmaktadır. AB üyesi ülkelerin hükümetleri dış politikalarını belirlerken işbirliği alışkanlıklarını, ortak tehdide karşı birlikte hareket etme olanağını, artan işbirliğinin maliyet unsurunu azalttığını göz önünde bulundurmakta ve dış politikalarını AB'nin bu alandaki yaklaşımı çerçevesinde yürütmektedirler.

Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ile temel yapısı ve sınırları belirlenen ortak dış politika ve güvenlik politikası, günümüzde hem Topluluklar boyutundaki ekonomik dış

politika ile hem de üye devletlerin izlediği ulusal dış politikalarla doğrudan ilintili hale gelmiştir.

Maastricht Anlaşması'nda dış politika ve güvenlik politikasına ilişkin tüm uygulamaları içeren ODGP'nin tanım ve uygulamasının Birlik ve Üye Devletler tarafından yerine getirilmesi öngörülmektedir.

ODGP'nin amaçları şu şekilde sıralanmıştır (Ülger, 2005:35):

1. Birliğin ortak değerlerini temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak;
2. Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini tüm yöntemlerle pekiştirmek;
3. Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Senedi hükümleri ve Paris Şartı amaçları ile uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliği korumak;
4. Uluslararası işbirliğini güçlendirmek;
5. Demokrasiyi ve hukuk düzenini geliştirmek ve pekiştirmek, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek.

Üye devletler, karşılıklı dayanışma ve bağlılık ruhu içerisinde birliğin dış ve güvenlik politikasını destekleyecekler; birliğin çıkarlarına hanel getirecek ve birliğin uluslararası alanda etkinliğini olumsuz etkileyecek eylemlerden kaçınacaklardır.

AB güvenlik politikalarını açıklayan temel doküman, 12 Aralık 2003 de kabul edilen ve 'Solana Paper' da denilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'dir. Avrupa güvenlik Stratejisinin ana fikri; 25 ülkeli, 450 milyon nüfuslu, dünya üretiminin ¼'ünü gerçekleştiren AB'nin, bu potansiyeline uygun bir ağırlıkta, güvenlik alanında küresel bir oyuncu olmak istemesidir. Stratejiye yön veren diğer bir husus, AB'nin enerji bağımlılığıdır. AB, halen dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz ithalatçısıdır. Enerji tüketiminin %50'sini dışarıdan karşılamaktadır. Bu oran 2030'da %70'e çıkacaktır. Bu nedenle, küresel oyuncu olmak isteyen AB, enerji kaynaklarının ve yollarının güvenliğini bu güne kadar olduğu gibi ABD'ye bırakamaz.

Yeni güvenlik stratejisinde, Avrupa Birliği, Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni güvenlik gereksinimlerine uygun olarak, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, Keşmir, Kore, sorunu gibi bölgesel sorunlar, başarısız devletler, kötü yönetim, yolsuzluk,

gücün kötüye kullanılması, zayıf devlet kurumlarının varlığı ve organize suçlar gibi konuları, yeni güvenlik tehditleri olarak algıladığını açıklamıştır. Ayrıca Birlik, insan haklarının ihlali, baskıcı rejimlerin varlığı gibi siyasi demokratik sorunları ve sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri, Güvenlik Stratejisine dahil etmiştir. Bu amaçla, Birlik, uluslararası çapta ve İyi Komşuluk İlişkileri bağlamında mevcut güvenlik sorunlarına çözüm üretmeyi arzulamaktadır (Efegil, 2008:70)

Strateji belgesi, AB'ye yönelik başlıca tehditleri; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve örgütlü suçlar olarak sıralamaktadır.

AB için üç stratejik hedef belirlenmiştir: (Dumanlı, 2005:19)

1. Tehditlerle başa çıkmak,
2. AB çevresindeki bölgede güvenliği sağlamak,
3. Etkin çok taraflılığa dayalı uluslararası düzenin kurulmasına yardımcı olmak.

Tehditlere karşı, ileri savunma hattının Avrupa dışında olması ve krizler çıkmadan önce tedbir alınması öngörülmektedir. Çevresel güvenlik için Akdeniz'de, Güney Kafkasya'da ve Orta Doğu'da iyi yönetilen ülkeler zinciri kurulmak istenmektedir.

Enerji arzı güvenliği konusunda, 2004 yılında "Bakü Girişimi"ni başlatan Avrupa Birliği, bölge doğal kaynaklarının işletilmesi, yeni kaynakların bulunması için çalışmaların ortaklaşa yürütülmesi, mevcut enerji altyapısının yenilenmesi konularında, bölgesel işbirliğine yönelirken; Orta Asya-Karadeniz-Avrupa Birliği Enerji Taşımacılık Koridoru'nu hayata geçirmeyi arzulamaktadır. Ayrıca Birlik, Bakü Girişimi aracılığıyla, birbirine bağımlı Orta Asya enerji pazarını oluşturmayı düşünmektedir (Efegil, 2008:71).

Yeni Güvenlik anlayışına uygun olarak, Avrupa Birliği, 2005 yılında, Kalkınma İşbirliği Aracı isimli belgeyi kabul etti. Özellikle bu belgenin yardımıyla, Birlik, üye devletlerin ve kendisi ile işbirliği içerisinde bulunan ülkelerin, Birleşmiş Milletler Yüzyıl Kalkınma Hedefleri, Avrupa Fikir Birliği ilkeleri çerçevesinde hareket ederek, yoksulluğa çözüm üretmelerini, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmayı

sağlamalarını ve kalkınmakta olan ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerine yardımcı olmalarını beklemektedir (Efegil, 2008:71-72).

AB'nin dış politikası, henüz siyasal bir kimliğin oluşturulamaması nedeniyle, büyük oranda üye ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Örneğin Akdeniz'e yönelik politikaların merkez üssü Fransa, İtalya ve İspanya iken Merkez ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikalar da bu üssü Almanya devralmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarda da Almanya'nın belirleyici olduğu görülmektedir. Almanya'yı Avrasya seçeneğine iten en önemli faktör bölgenin doğal kaynaklarının gelecek vaat etmesidir (Acar, 2009:29).

BÖLÜM 2: KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİK ÖZELLİKLERİ ve AVRUPA AÇISINDAN ÖNEMİ

2.1. Jeopolitiğin Tanımı ve Kafkasya’nın Jeopolitik Önemi

Jeopolitiğin en kısa ve en anlaşılır bir tanımı “jeopolitik, coğrafyanın siyasi olarak yorumudur” şeklindedir. Jeopolitik, geleneksel olarak coğrafi faktörlerin siyaset üzerine olan etkilerinin incelenmesidir (Tezkan-Taşar, 2002:14-15).

Jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerler ile inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin değişmeyen veya değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir (İlhan, 2003:3).

Kafkaslar soğuk savaş sonrasında jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden birisidir. Jeopolitik değer artışı politik etkisinin ve etkilenmesinin artması anlamı taşır. Politik etkinin artması güç verir, söz sahibi yapar; buna karşılık dış güçlerden etkilenmesinin artması duyarlılığını çoğaltmaktadır. Dış politikaların hedefi haline getirerek tehdit yaratmakta ve politik egemenliği zayıflatmaktadır. Kafkaslar (artık) jeopolitik açıdan güçlenme ve aynı zamanda tehdit altında olma çelişkileri yaşamaya başlamıştır. Bölgenin jeopolitiği uzun yıllar çeşitli teorisyenlerce çalışılmıştır. Enerji hammaddeleri yönünden buradaki zenginliğin fark edilmesi ve soğuk savaşın bitimi ile bunların dünya pazarlarına ulaştırılmasının mümkün olduğunun anlaşılması ile Kafkas-Hazar havzasının önemi daha da artmış görünmektedir.

Kafkasya özellikle dört nedenden ötürü jeopolitik açıdan büyük önem taşımaktadır (Berkok, 1958:332).

Bunlar;

- 1. Jeostratejik anlamda Orta Asya’ya giriş kapısıdır.**
- 2. Orta Asya bakımından bölge, dosdoğru Batı pazarına açılan bir geçittir.**

3. Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında bölge önemli miktarda petrol ve doğalgaz potansiyellerine sahiptir.

4. Bir Orta Doğu devleti olma niteliğini kaybeden Rusya Federasyonu açısından, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne uzanan bir bağlantı hattıdır.

Kafkasların, kesişme alanı kabul edilmesinin pek çok yönü bulunmakla birlikte, öncelikle etnik yapıdan ayrı olarak belirteceğimiz şu özelliklerini dikkate alıyoruz: Bölge hem Asya hem de Avrupa toprağı olarak görülmektedir. Avrupa'nın genel sınırlarının dışında kaldığı yönünde yaygın bir görüş bulunmasına rağmen üç Kafkas ötesi cumhuriyet Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın AGİT, NATO ve AB ile ilişkileri dikkate alındığında önemli ölçüde "siyasi Avrupalı" kimliği tescil edilmiş durumdadır (Yalçınkaya, 2006:2).

Avrasya jeopolitiğinde, Kafkasya, hem bir geçiş hattı hem de bir sığınma alanı olarak yüzyıllardır önemini koruyan bir bölgedir. Bölge bir sığınak olma özelliğini dağlara borçludur. Kuzeyden güneye geçişi Derbent hizasında Hazar kıyı yolunu denetleyen Demirkapı Geçidi'nden sağlayan yöre; doğudan batıya geçişi Aras Vadisi ile kolaylaştırarak, Tebriz'i Erzurum'a, yani İran'ı Anadolu'ya bağlamaktadır. Kısaca Kafkasya, kuzey-güney ve doğu-batı istikametlerinin düğümlendiğı bir geçittir. Ayrıca Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda bulunan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek asıl stratejik öneme sahip arazi kesimidir (Berkok, 1958:332). Kafkasya 18. ve 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'sı ve İran'ın nüfuz mücadelesine sahne oldu. Osmanlı Devleti'nin 1877-78 savaşını kaybederek bölgeden çekilmesinin ardından bu mücadele, Hindistan yolunu kesmek isteyen Rusya ile bu yolu açık tutmak isteyen İngiltere arasında devam etti. SSCB'nin dağılmasından sonra bu durum, çok taraflı bir rekabet alanına dönüşmüştür. Bugün bu rekabet içerisinde yer alan bölge devletleri Türkiye, Rusya ve İran'ın yanında bölgeye uzak olmakla beraber burada çıkarları bulunan ABD ve AB yer almaktadır (Çağrı, 2006:41).

Kafkasya, zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Havzası ile Batı'yı birbirine bağlayan Doğu-Batı koridoru özelliğindedir. Bugün, Kafkaslar üzerindeki mücadelenin asıl önemi de bölgenin kendine has bu jeopolitik konumunu oluşturur. Kafkaslar, Akdeniz'e açılan birçok kapıya sahiptir. Orta Asya'nın ticari zenginliğinin taşınması bakımından Avrupa ile Asya arasında Anadolu'ya ulaşan bir köprü durumundadır (Berkok,

1958:332). Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Kafkasya'nın süper güçler tarafından fazla önem taşımadığını varsaysak bile, Hazar petrolerinin batıya ulaştırılmasında düşünülen muhtemel boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle paha biçilmez değerdedir. Zira bölgede, petrol rafinerilerinin ve petrokimya tesislerinin yer alması stratejik ve ekonomik açıdan çok önem taşımaktadır (Tavkul, 2005:3).

Kafkasya; coğrafi konumunun özelliği ve sahip olduğu stratejik kaynaklar tekeliyle evrensel güçlerin öncelikli ilgi alanı içersinde bulunmaktadır. Kafkasya'nın durumu soğuk savaşta ve sonrasında farklılık göstermektedir. Soğuk savaş döneminde, SSCB egemenliğinde olarak uygulanan jeopolitik teorilerin duyarlı buluşma noktalarından birisi olan Kafkasya; kuralları, tarafları ve konumları belirlenmiş iki kutuptan bir tanesinin parçası konumunda iken, soğuk savaş sonrasında bu durum değişmiştir. İki kutuplu dünyada kurulan iki güç odağından birisinin dağılması sonucunda, 1989'dan itibaren önceden kurulmuş güvenlik sistemi bozulmuş, bir tarafa ait olma düzeni ortadan kalkmıştır. Soğuk savaşın sona ermesiyle dağılan SSCB'nin ardından Doğu Avrupa'da, Orta Asya'da ve Türkiye bağlantılı olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu kapsayan bölgede üç büyük boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan Doğu Avrupa, NATO ve AB'nin genişlemesiyle kapatılmaya çalışılmaktadır.

2.2.Kafkasya'nın Coğrafi Sınırları

Kafkasya, Kafkas Sıradağları'nın ikiye böldüğü, kuzeyde Don nehiri ağzı, Maniç Çukurluğu ve Kuma ağzı hattından, güneyde Aras ve Kars Platosu'na kadar uzanan bölgenin adıdır (tr.wikipedia.org, 25.09.2010).

Rusya'ya göre Transkafkasya veya bölge halklarının tercih ettikleri şekliyle Güney Kafkasya, Kafkasya bölgesinin güneyini teşkil eden, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan oluşan bir bölgedir. Güney Kafkasya, kuzeyde Büyük Kafkaslar, güneyde Türkiye ve İran, batıda Karadeniz, doğuda da Hazar denizi ile çevrili bir bölgedir. Bu bölge, esas olarak SSCB'nin dağılmasının ardından çok değişik nedenlerle uluslararası platformlarda sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. Sovyetler döneminde tamamı Sovyet sınırlarında olan bölge, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus sınırları dışında kalan üç bağımsız devleti ifade etmektedir.

Şekil 1. Kafkasya'nın Coğrafi Sınırları

Kafkasya'yı ele alan günümüzdeki hemen bütün kaynaklar, bölgeyi Kuzey ve Güney olarak ikiye ayırmaktadır. Coğrafi olduğu kadar siyasi anlamı da olan bu ayırım aslında kuzey ve güney halklarının ekonomik, sosyal dolayısıyla siyasi bakımdan birbirine bağımlılığı ve muhtaç olma durumunu engellemektedir (Yalçınkaya, 2006:14).

Soğuk Savaşın sona ermesiyle bu bölgenin önemi tekrar öne çıkmıştır. Bölgenin coğrafyası bu önemi oluşturan temel unsur sayılabilir. Kafkasya her şeyden önce Avrupa-Asya kıtalarının sınır bölgesidir. Kafkasya Avrupa Rusya'sı ve Orta Asya ile Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu birbirlerine bağlamaktadır. Doğu batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşması mümkün en kısa ve uygun istikametteki yolu üzerindedir. Coğrafi konum ve tarihi gelişmeler Kafkasya'nın karmaşık beşeri yapısının oluşmasını hazırlamıştır (Kutluk, 2003:21).

2.3.Kafkas-Hazar Havzasının Önemi

Transkafkasya incelendiğinde, bu bölgenin çeşitli nedenlerle ön plana çıktığı görülmekte ve jeopolitik konum, bunun ilk gerekçelerinden birini teşkil etmektedir. Rusya, Orta Asya, İran ve Türkiye arasında yer alan ve ayrıca Hazar'a kıyısı olan böyle bir bölgenin göz ardı edilmesi doğal olarak mümkün değildir. Bölge çok farklı dengelerin kesişme noktasında yer almaktadır. Rusya, eski gücünü kaybetmekle birlikte önemli bir dünya gücüdür. Orta Asya, Transkafkasya gibi yeni bir alt bölge olup, Rusya

ile ilişkilerini belirleme aşamasındadır ve büyük devletlerin, doğal olarak Avrupa'nın takibi altındadır. İran, Ortadoğu'nun önemli bir gücüdür ve ABD ile ilişkileri Avrupa açısından değişik politikalar olarak yansıyabilmektedir. Türkiye'ye gelince, AB üyesi olmamakla birlikte Avrupa'nın en önemli müttefiklerindedir ve belki de AB açısından Türkiye'nin en önemli yönü bu bölgelere olan komşuluğudur.

Günümüz Kafkasya'sında, Azerbaycan hariç tutulduğunda önemli bir iktisadi zenginlik bulunmadığı halde, stratejik önem, geçiş yolları üzerinde bulunma özelliği, aynı zamanda ekonomik bir değere dönüşmekte veya dönüşüm potansiyeli taşımaktadır. Hazar ve Orta Asya kaynakları, önemli ölçüde bu bölge üzerinden dünyaya ulaşmakla bölgenin stratejik özelliği bir değer haline gelebilmektedir. Azerbaycan'ın ve Hazar Denizi kaynaklarının sahiplenilmesi, kullanılması, işletilmesi, pazarlanması, taşınması ve korunması bir bütün olarak Kafkaslar ile birlikte düşünülmesi gerektiğinden, büyük güçlerin Azerbaycan stratejileri Kafkaslar'dan ayrı düşünülmemiş veyahut bunun tersi olarak Kafkas politikaları eninde sonunda büyük oranda Hazar ve Azerbaycan kaynaklarına dayanmıştır (Yalçınkaya, 2006:2).

Kafkasya bölgesi ekonomi ve güvenlik açısından dünya gündeminde ağırlığı sürekli artan bir bölgedir. Çeşitli fırsatları ve çatışma risklerinin bir arada barındırmaktadır. ABD, AB, Türkiye, İran, Rusya gibi ülkelerin bölge üzerinde istikrarı sağlama ve bölge kaynaklarından paylarına düşeni en üst seviyede alma konusunda beklentileri vardır. Ancak hepsinin çıkar ve beklentileri farklıdır. Dolayısıyla birbirlerinden farklı politikalar izlemektedirler. Bu durum çekişmelerin temelini oluşturmaktadır. Özellikle soğuk savaş sonrası ortadan kalkan çift kutuplu yapı devletler için yeni fırsat ve riskleri beraberinde getirmiş ve çatışmalar da bu çerçevede şekillenmektedir.

Soğuk savaşın çift kutuplu yapıya dayalı güç dengesinin ortadan kalkması, doğu-batı istikametindeki John SPYKMAN'ın Kenar Kuşağı'nın kuzey-güney geçiş ve bağlantı yolları üzerinde geniş jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanları doğurmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde jeopolitikanın artan bir önemle tekrar gündeme gelmesi ortaya çıkan bu stratejik boşluk alanları ile doğrudan ilgilidir (Davutoğlu, 2001:115).

2.4.Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Avrupa'nın Kafkasya'ya Yaklaşımı

19. ve 20. Yüzyıllar boyunca 'Büyük Oyun' kavramı ile özetlenen Batılı ülkelerin Kafkaslar ve Orta Asya politikaları için, yakın dönemde önemli bir uluslar arası otorite, Zbigniew Brezinski bu konudaki kitabına 'Büyük Satranç Tahtası' adını koymuştur. Klasik sömürgecilik uygulamalarının yaşandığı 18. ve 19. Yüzyıllar boyunca sömürüye konu olan bölgeler, sömürgeci ülkeler tarafından açıkça taksim edildiği halde, 19. Yüzyılın sonundan itibaren ve 20. Yüzyıl boyunca yaşanan gelişmeler ile klasik sömürü düzeni yerini yavaş yavaş 'örtülü sömürgecilik' denen çeşitli uygulamalara bırakmıştır. Kafkaslar, Orta Asya, Afganistan gibi ülke ve bölgeler üzerindeki Batılı ülkelerin rekabet(gibi görünen işbirliği, bir dereceye kadar danışıklı dövüş) politikaları, geçen yüzyılda olduğu gibi, günümüzde de örtülü sömürgecilikten daha karmaşık bir kavram olan oyun ve türevi kavramlarla ifade edilebilmektedir (Yalçınkaya, 2006:234).

AB'nin Transkafkasya ile ilişkilerinde Rusya'nın konumu ve ABD'nin politikaları göz önünde bulundurulması gereken unsurlardandır. SSCB'nin dağılmasının ardından eski sınırları içinde Rusya'nın etkin olması kısmen doğal karşılanmıştır. ABD'nin yaklaşımına paralel olarak, bu bölgede önce Rusya'yı destekleme politikası izlenmiştir. Avrupa'da güvenliğin sağlanması için Rusya'nın yadsınamaz önemi yüzünden, bu bölgelerle ilişkilerde mesafeli bir yaklaşım sergilenmiş, ancak daha sonra bu politika değişmeye başlamıştır.

AB, 1990'lı yılların başından beri egemen olan dünya konjonktürünün etkisiyle yeni bir strateji arayışına girmek durumunda kalmıştır. Söz konusu yeni strateji, soğuk savaşın ertesinde AB'nin sınırları çevresinde barış, istikrar ve refahın sağlanması yönünde gelişmiştir (Birden, 2002:26). AB, Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında eski SSCB içinde istikrarın sürmesini ve bu bölgelerdeki kargaşaların Avrupa'ya olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesini amaçlayarak, Rusya'nın etkisini kabul eden bir yaklaşım sergilemiştir. Bununla birlikte, bölge ülkelerinin liberal demokrasi ve pazar ekonomisini hedeflemeleri kuşkusuz Avrupa açısından son derece olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Avrupa'nın eski SSCB için geliştirdiği politikaları zaman içinde değişmiş ve giderek yeni boyutlar kazanmıştır. AB ile Transkafkasya ülkelerinin karşılıklı ilişkilerinin netleşmesi, uygulanan politikalara farklı boyutlar getirmiştir.

11 Eylül saldırıları sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da güvenlik kaygıları değişmiştir. Değişen kaygılar neticesinde Avrupa Birliği kendi sınırlarındaki güvenliği sağlayabilmek açısından Kafkasya bölgesiyle daha yakından ilgilenmeye ve sorunlara müdahil olmaya başlamıştır.

Avrupa'nın istikrarının ve geleceğinin, kendisini çevreleyen bölgelerin güvenliğinin sağlanmasıyla yakından ilintili olduğunun bilincinde olan AB, bölgesel işbirliğini desteklemek ve kolaylaştırmak için "Atlantik'ten Urallara Ortak Avrupa Evi" ekseninde Balkanlar ve Kafkasya'yı da içine alarak AB nüfuzunun genişlemesi için çalışmaları başlatmıştır (Acar, 2009:22).

AB'nin Kafkasya'da yaşanan etnik çatışmalara ve bölgenin zengin doğal kaynaklarına yönelik tutumu incelendiğinde özellikle alan çalışması yapan araştırmacılar (Heinz Kramer, Friedemann Müler, Roy Allison, Lena Johnson, Alexander Rahr gibi...) AB'nin Kafkasya ile ilgilendiğini ancak herhangi bir politikasının var olmadığını iddia etmektedirler. Ancak bu iddiaların aksine SSCB'nin çözülüşünün ardından bölge, yeraltı zenginlikleri, sınırları genişleyen Avrupa'nın güvenliğinin sağlanması ve ticaretin geliştirilmesi için yeni bir pazar olarak algılanmış ve AB politikalarında yerini almıştır (Acar, 2009:30).

AB, 2004 yılında geliştirdiği Komşuluk Politikası çerçevesinde Transkafkasya ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeye önem vermektedir. Enerji, güvenlik, sınırlarına yakın bölgelerdeki çatışmaların önlenmesi, ticaret yollarının geliştirilmesi gibi nedenlerden dolayı bu bölgeyle ilgilenmeye başlamıştır. Bu kapsamda bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Uzun yıllar Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgilenen AB, Kafkasya ülkeleriyle yeterince aktif bir politika izleme gereği hissetmemiştir. Ancak son genişleme dalgası AB'nin Kafkasya politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. Sınırlarının çevresinde istikrarın sağlanması meselesi AB için Kafkasya'nın önemini arttırmıştır. Yeni Komşuluk Politikası da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2.5.AB'nin Yeni Komşuluk Politikası

AB'nin Komşuluk Politikası, AB'nin aday statüsünde olmayan yakın komşuları olan: İsrail, Ürdün, Moldavya, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Belarus olmak üzere toplam on altı ülkeyi kapsamaktadır. Söz konusu ülkeler ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmakta, daha sonra da bu anlaşma çerçevesinde Eylem Planları hazırlanmaktadır. AKP'nin temel amacı 5. genişleme dalgasının ardından, AB'nin yeni komşularıyla ilişkilerinin derinleştirilmesi ve böylelikle Avrupa kıtasını bölen sınır çizgilerinin oluşmasını engellemektir. Nitekim, komşuluk politikasının yeni bir genişleme hedefi ile değil de, yeni komşular arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla oluşturulduğu kolayca görülmektedir. Politikaların ana hedefi her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırmak yolunda ortak çıkarların desteklenmesinden oluşmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak politika kapsamındaki her bir komşu ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, ülkelere özgü bir şekilde farklılaştırılmış projeler oluşturulmuştur. Komşuluk politikası kapsamındaki söz konusu projelerdeki ortak amaçlar üç ana başlık altında toplanabilir: (www.legalisplatform.net, 18.03.2010: s.1)

1. Ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde siyasi işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması,
2. Önemli boyutta ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek yoluyla komşu ülkelerde refah düzeyini arttırmak,
3. Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle de paralel olarak komşu ülkelerle kalkınma, çevre, silahsızlanma ve terörizm konularında ortak çalışmalar yürüterek, istikrar ve güvenliğin artırılması.

2.6.Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya İlgisinde Enerjinin Yeri ve Önemi

Birçok aktör gibi AB için de Transkafkasya'nın en önemli yönü, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları ve Hazar havzasında bulunan zengin kaynakların Avrupa'ya taşınmasında köprü rolünü üstlenmesidir. Petrol ve enerji kaynaklarının gittikçe kıtlaştığı günümüzde, bölgedeki ve Orta Asya'daki yeraltı zenginliği tüm dünyanın ilgisini çekmektedir.

2.6.1. Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Geçmişi ve Önemi

İnsanoğlu, yirminci yüzyılda uğruna birçok kez savaştığı petrolle binlerce yıl önce tanışmıştır. İlk tanışma, petrolün bünyesindeki gazın basma ile kayaların arasından sızarak yeryüzüne çıkması ile olmuştur. Bu tanışmanın kesin tarihini belirlemek olası değildir. Ancak, Tufan öncesinde, kayalardan sızan petrolün insanoğlu tarafından bilindiği ve kullanıldığı, Tevrat'tan bölüm başına yapılan alıntıdaki, Tanrı'nın, Nuh'a gemi yapımı için verdiği emirden de anlaşılmaktadır. Tevrat öncesinde, petrole ilişkin ilk yazılı bilgilere Sümer tabletlerinde rastlanmıştır. Kazma ile Saban arasındaki atışmayı konu alan tablette; kazmanın övünmeleri arasında, şöyle bir ifade de yer alır: "... Kayıkçı için fırın kurarım, onun için zift eritirim... (Uluğbay, 2003:18).

Tarihçilere göre, Abşeron yarımadasında petrolün çıkartılmasının 2500 yılı aşkın yaşı var. Ünlü seyyah Marco Polo izlenimlerini yansıttığı seyahatnamede, 13. asırda Abşeron'da kazılmış kuyulardan çıkartılan 'kara madde'den halkın evlerini aydınlatmak için faydalandığını yazıyordu. Askeri maksatlar için kullanıldığı gibi, şifa bulmak için de yararlanılan türü mevcuttu. Kafkas dağlarının bir parçası olarak Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan Abşeron yarımadasındaki Bakü yakınlarında yağ çıkartıldığını kayıtlarına geçiren Polo, bu yağın yemekte kullanılmak için uygun olmadığını, yakma işinde kullanıldığını yazar. Ayrıca bu yağın develerde uyuz hastalığına iyi geldiği de Polo'nun seyahatnamesinde yer alır. Halen kullanılan Neftalan petrolü Polo'nun tanımlamasına tıpatıp uyuyor (Arslan, 2005:30). Dünya tarihinde ilk defa petrol, bu unvanıyla Azerbaycan'da bulundu. İlk petrol endüstrisi Azerbaycan'da kuruldu. İlk bulunan petrol, Abşeron'da Surahani kasabasında oldukça sığ, 15-30 metrelik derinlikteydi. Bakü'de 1829 yılına kadar, elle kazılmış 82 petrol kuyusu bulunuyordu. O zamana kadar petrol endüstrisi ilkel de olsa gelişmeye başlamıştı. İptidai usullerle petrol çıkartılan bu kuyulardan verim alınamıyordu. Çarlık hegemonyası altındaki Azerbaycan'da petrol endüstrisi devlet tekeli şeklinde idare ediliyordu. 1854'de bir Abşeron sakini, 35 metrede ilk petrol kuyusunu kazdı. Aslında ilk kuyular 1806'da 50, 1821'de ise 120 adetti ve oldukça sığ kazılmıştı. Ancak bu devirde petrol, değişik amaçlarla kullanıyordu; evlerin ve şehirlerin yağ lambaları ile aydınlatılması gibi... 1848'de mühendis Marcus Semyonov, Azerbaycan toprağında, dünyada ilk defa teknik usulle petrol kuyusu kazdı. Bu kuyudan petrol 1847'de fışkırdı. Amerikalılar bu tarihte petrolü,

kellik ilacı ve mide kramplarına şifa olarak kullanıyordu. Amerika kıtasını baştanbaşa gezen gezginler, küçük şişelere doldurdukları petrolü ilaç diye yutturuyordu. Azerbaycan ise petrolün değerini çoktan anlamış, kuyu üstüne kuyu kazıyordu (Arslan, 2005:30).

Petrolün bir stratejik madde olarak tarihe ilk geçişi "Rum Ateşi" olarak bilinen uygulama ile olmuştur. Petrol ve kireç karışımı olan bu madde ıslanmışına alev alıyordu. Yunanlılar, Al Hahr (Irak'ta bir yer) dolaylarındaki sızıntılardan elde ettikleri petrolü kullanarak Rum Ateşi'ni yapmışlardır. Yunanlılar bu malzemeyi, İS 193-211 yılları arasında Roma İmparatoru olan Severus'la yaptıkları savaşta kullanmışlar ve galip gelmişlerdir. Rum Ateşi'ne ilişkin bilgiler uzun süre bir sır olarak saklanmıştır. Bu başarılı uygulamadan sonra, Rum Ateşi birçok kara ve deniz savaşında önemli rol oynamıştır. Ancak, on dördüncü yüzyılda barutun savaş malzemesi olarak kullanılmaya başlanması ile Rum Ateşi ve dolayısı ile petrol, savaşlar için stratejik malzeme olarak önemini yitirmiş ve yeniden gözde bir stratejik mineral olacağı on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllara değin geri planda kalmıştır (Uluğbay, 2003:21).

Hazar havzası ve Kafkaslarda petrolün varlığı 19. yüzyıl ortalarından bu yana bilinmektedir. İlk modern petrol kuyusu Ruslar tarafından 1871 yılında açılmış ve bunu 19. yüzyıl sonlarından itibaren Batılı şirketler izlemiştir. Buna rağmen Rusya, 1898-1902 arasında Bakü petroleri nedeniyle dünyanın en fazla petrol üreten ülkesi olmuştur. 20.yüzyıl başlarında ise dünya petrol üretiminin yarısı Hazar bölgesinden elde edilmiş ancak, Stalin döneminde üretimin yavaş yavaş Sibiryaya bölgesine kaydırılmasıyla bu durum değişmeye başlamıştır. Azerbaycan 20 Eylül 1994'de uluslararası konsorsiyum ile Çıralı, Azeri ve Güneşli sahalarından (Abşeron Bölgesi) 30 yıl süreli petrol üretimi için anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, konsorsiyum Azerbaycan'ın bu hidrokarbon yataklarında 4.1 milyar varil petrol ile 55 milyar metreküp doğalgazı işleyecek ve pazarlayacaktır (Kutluk, 2003:67).

Kısaca özetlenen, insan-petrol tanışıklığı tarihi, daha sonraları da devam etmiştir. Bu bağlamda, petrol sızıntılarının olduğu yöreleri daha sonraki çağlarda gezen gezginler bu konudaki gözlemlerine yazdıkları kitaplarda yer vermişler ve böylece, petrol varlığı olan bölgeler hakkındaki bilgileri izleyen kuşaklara aktarmışlardır.

O yıllardan itibaren petrolün önemi azalmamış, aksine gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Petrol her alanda insan hayatına girdikçe petrole olan bağımlılık artmaya devam etmiş ve sonuç olarak, özellikle yakın tarihteki pek çok uluslar arası çekişmenin, hatta savaşın amacı ve aracı olmuştur.

Örneğin 1900'lü yılların başlarında yaşanan Mezopotamya petrolerine yönelik İngiliz-Alman çekişmesi yeni boyutlar içinde hareketlilik kazanmıştır. İki ülke arasındaki rekabetin güçlenmesinin başında iki unsur vardır. Bu maddenin stratejik önemi; savaş gemilerinde yakıt olarak fueloil giderek kömürün yerini almaya başlamıştır. Sivil ve savaş otomotiv sanayindeki gelişmelerin süratlenmesi v.b. Bu alanlardan, donanmadaki kullanımlar, ilgili hükümetlerin yöre petrolerine verdikleri önemi artırmış ve şirketlerine arka çıkmada daha enerjik davranmaya sevk etmiştir.

O yıllarda Churchill, petrolün üstünlüğünü de şu şekilde açıklıyordu (Uluğbay, 2003:173);

1. Aynı hacimdeki gemide petrol, kömüre oranla daha fazla hız sağlıyor ve bu hıza daha kısa sürede ulaşıyordu.
2. Petrol, gemilerin yakıt yenilemeden seyir uzaklığının, yüzde 40 daha artmasını sağlıyordu.

Petrol ayrıca, karaya dönmeden denizde yakıt ikmali yapma imkanını da veriyordu.

3. Petrol yakış teknolojisi, kazan dairesinde çalışan işgücünde de önemli tasarruf getiriyordu.

Bu ve daha ileriki yıllarda yaşanan çekişmeler ya da savaşlarda açılan cepheler genellikle petrol kaynaklarını ele geçirmek veya bu kaynakları kontrol etmeye yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Örneğin Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında yoğun çıkar çatışmalarına sahne olan Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı'nda ele geçirilmesi hedeflenen kilit bir bölge idi. Almanya'nın Kuzey Afrika Kampanyası, Ortadoğu ve Stalingrad cephesi de Kafkasya'nın petrol kaynaklarını ele geçirmeye yönelikti.

Yine aynı şekilde Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Azerbaycan'a Hazar Havzası petrollerinin ikinci paylaşımında dikkatli olması için bir uyarı olarak da düşünülebilir.

Görüldüğü üzere, yirminci yüzyıl, Ortadoğu ve Kafkasya'nın petrol zenginliklerini ele geçirme ve denetleyebilmeye yönelik politik ve ticari çekişmelerle dolu olarak geçmiştir.

21. yüzyılın başlangıcında yüz yüze bulunduğumuz gerçeklik bir şeylerin hızla değiştiğidir. Bu yüzyılda çeşitli biçimlerde kendini gösteren güç çatışması inanılmaz boyutlara ulaşan ekonomik kayıplara; nüfus kayıplarına yol açmıştır. Yaşlı dünyamızın milyonlarca yıl boyunca geçirdiği değişimler sonucunda ortaya koyabildiği kaynakların sınırlı olduğu, artık anlaşılmiş bulunuyor. Bu kaynakları en rasyonel biçimde nasıl kullanabileceğimiz konusunda da artık ortak kaygılar taşımamız gerektiğine ilişkin bir fikir uyanmaktadır. Bertrand Russell'in daha 1970'li yılların ortalarında temas ettiği bir noktaya varmış bulunuyoruz: dünya, insanların egemen olduğu, ama bütün türlerle birlikte özgünlüğü olan bir gezegendir. Yokolan her tür, tablonun armonisinde bir unsurun eksilmesine yol açmaktadır ve biz bu yok oluşu daha fazla kabullenebilecek lükse sahip değiliz (Kılınçkaya, 03.04.2010).

Ancak tüm bunların dışında üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, güç arayışdır. Uluslar arası ilişkilerdeki reel politika anlayışına göre, ancak güçlü olanın yaşamaya hakkı vardır. Bu uğurda atılacak her adım uluslararası ilişkiler açısından meşru kabul edilebilmektedir. Bu anlayış çatışma ve rekabetin temelini oluşturmaktadır.

Ülkelerin ve bireylerin gönencinin yükselmesinden bahsettiğimizde, konu, genelde gelir, ekonomik gelişme ve büyümeye dayanır. Ekonomik büyüme ise, diğer üretim unsurları kadar ve belki onlardan da çok, enerji kullanımına bağlıdır. Enerji, uzunca bir süredir, modern ekonomilerin olmazsa olmaz gereksinimi konumundadır. Ekonomik üstünlüğü devam ettirmenin ana unsurlarından birisi de petrol ve doğalgaz açısından zengin bölgeleri ve bunların taşıma güzergahlarını kontrolü altında tutabilmekten geçmektedir.

2.6.2. Kafkasya'daki Enerji Kaynakları

Kafkaslar'da kömür, demir, kurşun, bakır, çinko, mangenez, molibden gibi birçok maden yanında, bölgenin temel ekonomik değeri olarak petrol ve doğalgazı

görmekteyiz. Petrol, Hazar Denizi'nin belirli bölgelerinde, Azerbaycan'da, Krazsnodor ve Stravropol bölgelerinde çıkarılır. Doğalgaz da daha çok Hazar Denizi ile Azerbaycan'da çıkarılır (Yalçınkaya, 2006:10).

19. yüzyılın sonlarından bu yana petrol, giderek artan biçimde stratejik bir hammadde haline gelmiştir. Global gücün bu niteliğini sürdürmesi bu stratejik hammaddenin denetimiyle yakından ilgilidir. Bugünkü teknolojilerin büyük bir bölümü halen fosil nitelikli enerji kaynaklarına, yani petrole dayalı bulunmaktadır. Dolayısıyla, global dengeleri belirlemenin en kestirme yolu bu enerji kaynaklarının denetimini sağlayacak olan senaryoları hayata aktarabilecek yeteneğe sahip olmaktan geçmektedir (Kılınçkaya, 03.04.2010).

Bu bağlamda Kafkasya ve Hazar bölgesi 1990'larla birlikte dünyanın gündeminde öne çıkmaya başlamıştır. Bu bölgede yeni Batı teknoloji ve sermayesi ile yapılması planlanan yatırım ve rezerv tespit çalışmaları, ilk olarak çıkartılması öngörülen petrolün satılacağı pazara ulaştırılması konusunu dikkatlere getirmiştir. Bunun hemen ardından üretimi düşünülen bu potansiyel petrol miktarının, bölgedeki mevcut eski Sovyet döneminden kalma petrol boru hatları ile taşınamayacak büyük hacimlerde olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece bu petrolün karaya sıkışmış olan bu coğrafi bölge dışına taşınabilmesi için yeni petrol boru hatlarının inşa edilmesi gerekli görülmüştür.

2.7.AB'nin Enerjiye Olan İhtiyacı ve Enerji Politikası

Ana hatları itibarı ile AB'nin enerji politikası üç temel hususa dayandırılmaktadır. Bunlar; arz güvenliği, rekabetin artırılması ve çevre kirliliğinin önlenmesidir.

Enerji AB için en eski ortak politika alanlarından birisini oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar gidilecek olursa, AKÇT'nin kurulmasıyla başlayan süreçte bu durum açıkça görülebilmektedir. Bu yıllardan itibaren AB'nin ortak enerji politikasına yön veren durumlar meydana gelmiştir. Örneğin yaşanan petrol bunalımları AB'yi bu konuda daha özenli davranmaya sevk etmiştir. Ayrıca kullanılan enerji kaynaklarının çevreye verdiği zarar göz önüne alındığında çevreye zarar vermeden bu kaynaklardan faydalanabilmenin yolları aranmaya başlanmıştır.

AB'nin enerji politikası değerlendirildiğinde, sürekli büyüyen Avrupa Birliği için petrol ve doğalgaz kaynaklarının ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

Dünya enerji tüketiminin % 16'sını gerçekleştiren AB, dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisidir. Enerji tüketiminde petrol ürünleri % 41'lik pay ile başrol oynamaktadır. Mevcut politikaların sürdürülmesi durumunda ise topluluğun petrol ithalat oranlarının % 90'a ulaşacağı öngörülmektedir. 2006 yılı istatistiklerine göre AB'nin petrol üretimi dünya üretiminin sadece % 2,8'ini oluşturmakta, petrol tüketimi ise dünya tüketiminin % 18.2'sine denk gelmektedir. Doğal gaz üretimi dünya üretiminin % 6.6'sını oluştururken tüketim miktarı dünya tüketiminin % 16.3'üdür. Kömür üretimi açısından % 3.9'luk paya sahip olan AB, dünya kömür tüketiminin % 34'ünü gerçekleştirmektedir. İstatistiklerin de gösterdiği gibi AB enerji ihtiyacı oldukça fazla buna rağmen AB'nin enerji rezervleri ve üretimi sınırlıdır. Örneğin dünya petrol rezervlerinin sadece % 5'i, doğal gaz rezervlerinin %12'si ve kömür rezervlerinin % 3.9'u AB'de bulunmaktadır. Bununla birlikte bu rezervlerin üretim maliyetleri de dünya ortalamasının oldukça üstündedir. Topluluğun en ciddi petrol rezervleri Kuzey Denizi'nde olmakla beraber bu rezervlerin geliştirilme maliyetleri de yüksektir. Tüm bu tablo ithalat ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. AB, petrol ithalatının % 5' ini OPEC ülkelerinden, % 27'sini Norveç'ten, % 18'ini Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu' ndan karşılamaktadır (Kocamaz, 2007).

AB'yi kuran üç önemli anlaşmada da enerji konusu yerini almıştır. Paris Anlaşması, EURATOM ve Roma Anlaşmalarında enerji sektörü ve enerji politikalarının temel prensipleri belirlenmiştir. Ancak AB'nin gerçek enerji politikaları 1973 petrol krizinden sonra oluşmuştur. Avrupa enerji ihtiyacının büyük kısmını petrolden karşılamasına rağmen bu krizden sonra yeni bir strateji belirleme gereği hissetmiştir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve nükleer enerji üretimine önem verilmesi kararlaştırılmıştır.

1974'te Uluslar arası enerji ajansı kurulmuş ve ortak rezervler oluşturmaya başlamışlardır. 16 Eylül 1986'da konsey Avrupa Topluluğu'nun kendi kendine yetecek kadar enerji üretilmesini ve enerji politikasını belirlemiştir. Bu politikaya göre (Çakmak, 2005:53);

1. Enerji kaynakları çeşitlendirilmelidir;

2. Yeni ve yenilenebilir enerji politikaları geleneksel enerjilerin yerine konmalıdır;
3. Topluluk üyesi ülkelerin 1995 yılına kadar toplam enerji tüketimlerinin en fazla %40'ı petrol olmalı ve petrol ithalatı topluluğun toplam enerji tüketiminin üçte birine indirilmelidir;
4. Üçüncü ülkelerle enerji işbirliğinin yapılması;
5. Doğalgazın enerji içindeki yeri korunmalı ve enerji kaynakları güvenliği sağlanmalı;
6. Enerjinin etkin kullanımı sağlanmalı ve tasarrufa gidilmelidir;
7. Katı yakıt kullanımı teşvik edilmelidir.

1994'te AB ülkeleri 50 ülkeyle Enerji Şartı'nı imzaladılar. Bu, enerjide işbirliğini ve eski Sovyetler Birliği kaynaklı enerjiyi garanti altına almayı öngörüyordu.

AB'nin enerji alanındaki bütün yaklaşımları 1995 yılında kabul edilmiş olan ve AB enerji iç pazarı için genel ilkeleri ve hedefleri ortaya koyan "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası" başlıklı Beyaz Kitap'ta yansıtılmıştır. Enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması ve genel rekabet gücü, günümüzde AB Enerji Politikası'nın en önemli hedefleri olarak belirlenmiştir. Buna paralel olarak, bu alanda ortak bir politika oluşturulurken, sosyal ve ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, istihdam yaratılması ve bölgeler arasındaki dayanışmanın geliştirilmesi de dikkate alınmıştır (www.ikv.org.tr, 10.03.2010:3). Avrupa Birliği, enerji ihtiyacının, özellikle de petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında, her zamankine göre çok daha hassas bir noktaya gelmiştir. AB ülkeleri, enerji ihtiyaçlarının neredeyse yarısını ithalatla karşılamak durumundadırlar ve enerji ithalatlarının da uzun vadede artacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, AB'nin çok az sayıdaki ülkeye, hatta siyasi istikrar garantisi olmayan tek bir üretici bölgeye aşırı bağımlı hale gelmesi gibi bir tehlike söz konusudur (Öğütçü, 1994:65). Avrupa Birliği'nin doğal gazda dışa bağımlılığı 1995 ve 2000 yıllarında yüzde 45 iken, bu oran 2010'da yüzde 55, 2020'de yüzde 70 olacaktır. Avrupa'nın gaz ithalatının yüzde 25'i Gazprom'dan sağlanmaktadır. Üstelik Rusya'nın Avrupa içerisindeki yapılanmasıyla bu oran her geçen gün artmaktadır (Bilgin, 2005:80). Kafkasya ve Hazar Bölgesi AB'nin, özellikle doğalgaz alanında Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılması açısından önem taşır.

Tablo 1: Avrupa Birliği Doğal Gaz Arz Talep Tahmini (Milyar metre küp)

	1995	2000	2010	2020
Gaz İthalatı	122	172	239	322
Üretim	185	200	194	144
Gaz Talebi	305	378	433	467
Bağımlılık (%)	40	45	55	70

Kaynak: Bilgin, 2005:80

AB, petrol ihtiyacını sağladığı ülkeleri çeşitlendirmiştir. Ancak doğalgaza olan ihtiyacı artmakla beraber, doğalgaza olan ihtiyacını az sayıdaki ülkeden karşılayabilmektedir. Bu da, doğalgaz arzını tehlikeye sokmaktadır. 2030 yılına gelindiğinde AB'nin gaz ihtiyacının üç katından fazla artacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenlerden ötürü AB gaz ithalatında çeşitliliği sağlamak zorundadır. Bu açıdan bakıldığında Kafkasya bölgesi hem sahip olduğu enerji ve doğalgaz kaynakları bakımından, hem de bu kaynakların Avrupa'ya taşındığı yollar açısından çok önemlidir.

Avrupa için tedarikçi çeşitlendirmesi sadece bağımlılıkla ilgili stratejik bir sorun değildir. Rusya sahip olduğu önemin farkındadır ve bunu gaz fiyatlarına yansıtmaktadır. Rusya'da bin metre küp doğal gaz 25 dolar civarında satılırken, aynı miktardaki gazın Avrupa'ya ihraç fiyatı 100-125 dolar, Türkiye fiyatı ise 133 dolardır. Başka bir deyişle Avrupa Birliği'nin gaz tedarikçisini Hazar Havzasından edineceği ortaklıklarla çeşitlendirmesi iki boyutta fayda sağlayacaktır. Stratejik anlamda Rusya'ya olan bağımlılık azaltılacaktır. Ekonomik anlamda ise pazarlık gücü artacağından, fiyat bin metreküp gaz için 90-100 dolar aralığına çekilebilecektir (Bilgin, 2005:80-81). AB'nin enerji alanındaki durumunu enerji uzmanı olan Cenk PALA ise şu şekilde değerlendirmektedir: "Dünyanın ikinci en büyük enerji tüketicisi konumundaki AB, dünya enerji ithalatında ilk sırayı almaktadır. Avrupa Birliği lkelerinin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı enerji kaynağı, toplam tüketiminin % 76'sını ithalatla sağladığı petroldür. AB'nin doğal gaz tüketimindeki ithalata bağımlılığı ise % 40 düzeyindedir. AB'nin önümüzdeki 20-30 yıl içinde petrolde % 90, doğal gazda ise % 70 seviyelerinde dışa bağımlı hale geleceği beklenmektedir" (Pala, 2003:8). Uluslararası enerji

arenasında en büyük enerji tüketicilerinden birisi olması dolayısıyla, enerji sorunu, Avrupa Birliği açısından oldukça önemlidir.

Enerji uzmanı Cenk PALA, Avrupa Birliği'nin izlediği siyaseti ise şu cümleler ile ortaya koymuştur: "Petrol ithalatının % 45'ini Orta Doğu'dan, % 21'ini Rusya Federasyonu'ndan; doğal gaz ithalatının % 42'sini Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştiren AB, Orta Doğu'daki güvenlik eksikliğinden ve Rusya'nın enerji konusunda tek başına hâkimiyet kurmasından çok rahatsızdır. Ayrıca enerji aktarımı için yeni boru hattı projelerine de sıcak bakmaktadır" (Pala, 2003:12).

Avrupa Birliği'nin günümüzdeki ve gelecekteki enerji kaynağı sıkıntısının, kaynak arzının geleneksel alanları olan Rusya, Norveç ve Cezayir'in daha pahalıya mal olacak yeni rezervleri seferber edilmedikçe çözümlenmeyeceği açıkça görülmektedir. Hatta başka yeni kaynaklara da ihtiyaç duyulabilecektir. Ancak tüketiciye böylesine uzak bölgelerden petrol ve gaz getirmek için gerekli finansal kaynaklar, çoğu üyenin şu anki finansal kapasitesine kıyasla dev boyuttadır. Sermayeyi harekete geçirmek ve daha esnek kredi vadeleri oluşturmak için koordine çözümler bulunmadığı sürece, bu dezavantaj, AB ekonomisi açısından temel kısıtlamalardan biri olmayı sürdürecektir (Öğütçü, 1994:66-67). Kafkasya'daki Enerji kaynakları ve AB'nin bölgeye olan ihtiyacını bu kapsamda da ele almak gerekmektedir. Avrupa için Orta Asya bölgesinden petrol ve gaz temin etmek, şu anda bunları temin ettiği kaynaklara, özellikle de Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacağı için önemlidir. Petrol ve doğal gaz bakımından tamamen dışa bağımlı olan AB ülkeleri için, Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğal gaz kaynaklarına erişim, stratejik önemdedir. Bu husus, AB'nin genişlemesiyle birlikte daha fazla ön plana çıkmıştır.

Öte yandan, Hazar enerji rezervleri, AB'nin Orta Doğu petrolüne bağımlılığını azaltabilecek, özellikle doğal gaz fiyatlarının oluşumunda birinci derecede rol alacak bir öneme sahiptir. Üstelik petrol gelirleri, üretim gelirleri ve transit ücretler vasıtasıyla bütçelerine gelir sağlayacak bölgedeki yeni kurulan devletlerin bağımsızlık ve refahları da böylece desteklenmiş olacaktır. Ayrıca, petrol zenginlikleri ile güçlenen yeni bağımsız devletler, Rusya'ya ekonomik ve askeri açılardan daha az bağımlı hale geleceklerdir. Bu sonuç, söz konusu devletlerin Rusya'ya bağımlılığını da Batı lehine azaltacak ve Rusya'nın bölgede yeniden bir süper güç haline gelmesini engelleyecektir.

Bu durum, elbette ki AB ülkelerinin işine yarayacaktır (Cohen, 1996:3). Buna karşın, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynayabilecek Hazar Bölgesi için en azından 2004 yılına kadar yeteri kadar kaynak, dikkat ve çaba harcadığını söylemek mümkün değildir. Gerçekten de Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve hatta İran'ı içine alabilecek bir topyekün bakışın altında, bu bölgeye özel bir önem atfetmek yerine Avrupa Birliği Orta Asya ve Kafkasya'yı bir bütün olarak değerlendirmiş ve bölgesel gelişimi desteklerken, Orta Asya ile Kafkasya'yı Batı ile entegre edecek projeler sunmuştur (Bilgin, 2005:81). Bu anlamda TACIS ile bölgenin kalkınmasına ve demokratikleşmeye olumlu katkı yapacak projelere destek verilmiştir. Bölge gelişimini hedefleyen bu programın yanı sıra TACIS ve TRACECA çerçevesinde bölgede aktif olarak yer almaya başlayan Avrupa Birliği bu programların içsel dinamikleriyle bire bir örtüşmemesi nedeniyle yeteri kadar başarılı olamamıştır.

Ancak son gelişmelerin ışığında Avrupa Birliği'nin topyekün bir enerji rejimi politikası izlemek yerine, tıpkı Türkiye gibi, üretici ülkelerle yapacağı ikili anlaşmalar üzerinden petrol ve gaz politikasını izleyeceği anlaşılmaktadır.

2.8. AB'nin Kafkasya'ya Yaklaşımında Enerji ve Diğer Faktörler

Soğuk savaş sonrası düzende sınırlarına yakın bölgelerde güvenlik ve istikrarın sağlanmasının AB için en önde gelen konulardan olduğunu söylemiştik. Ancak son genişleme dalgasıyla birlikte bugünkü sınırlarına ulaşan AB'nin Kafkasya'ya olan ilgisini sadece güvenlik kaygıları ile açıklamaya çalışmak tabii ki doğru olmayacaktır. Güvenlik kaygılarının yanında, dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olan Avrupa Birliği'nin, ekonomik varlığının temelini oluşturan enerji politikası da Kafkasya'ya olan ilgisinin temel dayanak noktalarından birisidir.

2004 Mayıs ayı içerisinde Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden üyelerin katılımıyla sınırlarının güvenliğini yeniden gözden geçiren AB, Kafkasya'da yaşanan etnik çatışmaların sona erdirilmesinde BM ve AGİT denetiminde yürütülen barış arayışlarına destek olmaktadır. Kafkasya'nın güvenliğinin sağlanmasında etkin bir role sahip olan uluslararası aktörlerin bölgeye yönelik politikalarını AB çıkarlarıyla uyumlaştırarak bu çabalara destek vermektedir. Batı yanlısı politikaların işlerlik kazanması ve bölgede demokratik kurumların kurulabilmesi için ekonomik ve politik gelişmelere katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla AB, bölgede bir yandan RF'nin hakimiyetinin

sınırlandırılması, kontrol altına alınması öte yandan da İran destekli İslam motifinin işlerlik kazanmasından çekindiği için ABD güdümlü bir dış politika izlemeyi uygun görmektedir (Acar, 2009:30).

Avrupa devletleri, bölgenin kalkınması ve pazar ekonomisine geçmesi için destek vermektedirler. Avrupa Birliği, bu doğrultuda çeşitli kanallarla yardım yapmakta ve belli projeleri desteklemektedir. Yardımlar dışında AB üyesi devletler, bölge devletleri ile ilişkilerini yoğunlaştırarak özellikle alt yapı ve köklü projelerde yer almaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda AB üyesi devletlerin bölge ülkeleri ile ikili ya da daha çok taraflı ilişkileri, AB'nin genel politikaları yanında yoğun bir şekilde sürmektedir.

AB'nin bölgeye bakışında ve ilgisinde Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan "Yukarı Karabağ" sorunu gibi sorunlar da belirleyici olmaktadır. Yıllardır bölgede süren bu çatışma, başta Avrupa'da yaşayan Ermeni nüfus olmak üzere ilginin sürmesine yardımcı olmaktadır. Gürcistan'da başta Abhazya ve Güney Osetya'dakiler olmak üzere yaşanan iç sorunlar da, Karabağ sorunu gibi bölgedeki istikrarsızlığın sürmesine neden olmaktadır. Avrupa, kendisi açısından birçok açıdan önemli olan bölgede tam bir barışın ve bundan sonra gelecek siyasal ve ekonomik istikrarın destekçisi olmaktadır.

Bölge ülkeleri için AB ile ilişkilerin geliştirilmesi kuşkusuz hayati öneme sahiptir. Ekonomik ve siyasal açıdan AB ile olan ilişkiler hem bölge içi dengeleri değiştirebilmekte, hem de bölge ülkelerinin tüm iç ve dış politikaları üzerinde etkili olabilmektedir. Eski sistemi terk ederek batı tarzı bir sistemi seçen bölge ülkeleri için AB bir model teşkil etmenin yanında, destek alınacak önemli bir dünya gücüdür. Bölgedeki çatışmalar ve iç karışıklıklar uzun süre bölge ülkelerini zor bir durumda bırakmıştır. AB ile ilişkiler üç bölge devleti için de büyük bir açılım olarak görülmekte ve bu doğrultuda süreç içinde her türlü gelişim için çaba harcanmaktadır.

Orta Asya'da oluşan boşluğun kapatılması için BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ve ECO (Ekonomik İlişkiler Teşkilatı) girişimleri yapılmıştır. Üçüncü boşluk olan Türkiye bağlantılı Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu bölgesinde ise arayış ve istikrarsızlık sürmektedir. 1999 Kasım ayında İstanbul'da toplanan AGİT Zirvesinde Kafkaslar için Türkiye Cumhurbaşkanı Güneydoğu Avrupa istikrar Paktına benzer bir güvenlik paktının hayata geçirilmesini önermiştir. Kafkas İstikrar Paktı adı verilecek bu yapı bölge ülkelerinden genel bir destek görmüştür. Sürekli bir diyalog ortamı dahi

oluşturabilse bölge için sürmekte olan devletlerarası rekabetin daha ılımlı bir çizgiye çekilmesine yardımcı olabileceği düşünülen Kafkas İstikrar Paktı'nın mevcut boşluğu doldurmaya yönelik adımlardan birisi olarak kabul edilmesi mümkündür. Gürcistan ve Rusya arasındaki son savaşın ardından yeni bir 'Kafkas Paktı' projesi Türk hükümeti tarafından tekrar gündeme getirildi. Kafkasya'da kurulması düşünülen paktın taraflarının isimleri Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Rusya ve Azerbaycan. Bu ülkeler, "dünyanın çatısı" olarak da tabir edilen küçük Kafkasya'da yer alıyorlar. Çok sayıda etnik grubun yer aldığı Kafkasya'da, çoğu ülkenin birbiri ile çözümlenememiş sorunları var. Tarihi travmalar, sınır anlaşmazlıkları, dinsel ve ulusal farklılıklar, çıkar ayrılıkları ve zor ekonomik şartlar her şeyi daha da çetin bir hale getiriyor. (www.diplomatikgozlem.com, 06.04.2010) Bu nedenle paktın başarılı olma şansı şu durumda zor görünse de, devletlerin izleyeceği ılımlı politikalar başarılı olma şansını arttırabilecektir.

Diğer yandan, ABD ile Avrupa Birliği'nin dünyada izlediği enerji politikalarını karşılaştıracak olursak, enerji stratejileri genel itibariyle benzer durumdadır. Ancak ABD'nin güçlü petro-stratejisi karşısında, AB'nin stratejileri zayıf kalmaktadır. Enerji bölgelerindeki mücadelelerde AB'nin politikaları güçsüz, cılız ve ABD'nin politikalarına göre başarısız kalmaktadır. Hatta AB'nin bu gün için bile enerji kaynaklarını garanti altına alamamış olması ciddi bir zaafiyet belirtisidir.

AB'nin bölge ülkeleriyle bütün olarak yürüttüğü politikaların dışında bir de AB üyesi ülkelerin bölgedeki devletlerle ikili ilişkileri söz konusudur. Özellikle Almanya, Fransa, İngiltere gibi AB'nin önde gelen ülkelerinin bu konuda ileri olduklarını söyleyebiliriz. Fransa-Ermenistan, Almanya-Gürcistan, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki ilişkilerin daha ileri boyutta olduğu görülmektedir.

Kafkasya için aşağıdaki bazı bölgesel işbirliği modelleri gözden geçirilmiştir (İbrahimov, 2003):

1.Balladur İstikrar Paktı: Fransa tarafından Avrupa Birliği'ne önerilmiş olan bu pakt 1994 yılında oluşturuldu. Bu modelin Kafkasya'yı ilgilendiren yönünde AB'nin önemli desteği ve AB'ye entegre olmasıyla birlikte Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın Dağlık Karabağ ve Abhazya'daki çatışmaların çözülmesi konusunda teşvik edilmesi önerilmektedir. Bu; AB, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortak zirve toplantısıyla sonuçlandı. 22 Temmuz 1999 yılında Lüksemburg'da gerçekleşen tedbirin

sonuç bildirisinde mevcut çatışmaların "üç devletin politik ve ekonomik gelişimine engel olduğu" belirtilmektedir.

2. Balkan İstikrar Paketi: AB, ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, aynı zamanda diğer Karadeniz ve Hazar Havzası ülkeleri ve uluslararası teşkilatları bölgesel politikaya ve işbirliğinin gelişmesiyle ilgili geniş diyaloga girmektedirler.

3. Avrupa Birliğine Sanal Üyelik Fikri: Avrupa Birliği ekonomik, mali ve güvenlik alanlarında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyonu konusunda aktif bir yaklaşım sergilemekte, aynı zamanda bölgedeki etnopolitik çatışmaların çözümü için yapısal paketler önermektedir.

4. Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmesiyle birlikte AB Kafkasya'ya doğru genişleyecektir. Rusya da bölgenin gelişimi, güvenliği ve istikrarı gibi genel meselelerde işbirliğini artıracaktır. Nihayet, Mayıs 2000'de Avrupa Siyasetinin Araştırma Merkezi beşinci modeli önerdi: Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmaların çözülmesi; AGİT'in hamiliğinde bölgesel işbirliği rejimi; Güney Kafkasya Birliği'ne teşebbüs etmek; AB ve Rusya arasında "işbirliğinin güney mekanının" gelişimi; "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün rolünün artırılması; petrol ve doğal gaz alanlarında karşılıklı işbirliğinin yasal yapısının mükemmelleştirilmesi.

AB ve Kafkasya ülkeleri arasındaki ilişkilerde 'Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları' önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2.9.Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları

AB'nin Kafkasya ülkeleri ile ilişkisi "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları(OİA)" ile başlamıştır. Anlaşmalar her iki taraf arasında ilişkileri düzenlemekte, işbirliği alanları ortaya koymakta ve ilişkileri kurumsal mekanizmaya oturtmaktaydı. Böylece siyaset, ekonomi, yatırımlar gibi pek çok konuyu kapsayan bir çerçeveye sahip olan anlaşmalar Kafkasya ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin temellerinin sağlam atılmasını, sağlamıştır (Yasa, 2008).

OİA, genel olarak incelendiğinde beklentiler, hedefler ve ilişkilerdeki karşılıklı mekanizmalar açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır, bu çerçevede bakılacak olursa, giriş ve genel ilkeler başlığı altında belirtilen amaçların ardından OİA'da ilk vurgulanan konunun siyasal diyalog olduğu görülmektedir. AB, bu çerçevede bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme isteğini ortaya koymuştur. Ayrıca Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın demokratik ülkelerle ilişkilerinin de gelişmesinin üzerinde durarak, güvenliğin ve bölgesel istikrarın önemini vurgulamıştır. OİA'da farklı konular değerlendirilmiş ve işbirliğinin genişletilmesi esas alınmıştır. Bunlar içinde kuşkusuz ekonomik ilişkiler önemli bir yer tutmuş ve ekonomik işbirliği başlığı altında AB ile üç bölge ülkesinin işbirliğine gidebileceği konulara değinilmiştir. AB'nin bu konudaki öncelikli amacı, hızlı bir kalkınmanın sağlanması ve alt yapının bir an önce kurulabilmesi olmuştur. AB, bu doğrultuda ülkelerdeki reformlar için önemli olan TACIS Programı'na da vurgu yapmıştır (Demir, 2003:368). OİA'da bu tür genel prensiplerin vurgulanmasının yanında AB, ticari ilişkilere de değinmiştir. Taraflar, bu anlaşma ile "malların mübadelesinde", karşılıklı olarak, bir süre için "en çok gözetilen ulus" ilkesini uygulamayı kabul etmişlerdir. İşbirliği, bu ülkelerle AB ülkeleri arasındaki yasaları uyumlaştırmayı, taşımacılık, inşaat, çevre, enerji ve endüstriyel işbirliği gibi çeşitli ekonomik sektörleri geliştirmeyi öngörmektedir. Hukuk dışı eylemler ve kaçak göç konusunda da işbirliği hedeflenmektedir. OİA'ya göre, AB ile Güney Kafkasya devletleri arasındaki kurumsal ilişkiler dört düzeyde gerçekleşecektir. Bunlardan ilki her yıl bir defa AB bünyesinde toplanacak olan bakanlar düzeyindeki "İşbirliği Konseyi"dir. İkincisi, yine yılda bir defa dönüşümlü olarak AB ve bölge ülkelerinde toplanacak ve üst düzey yetkililer seviyesinde yapılacak "İşbirliği Komitesi"dir. Üçüncüsü, İşbirliği Komitesi'ne destek verecek olan "Ticaret ve Yatırım İşbirliği Alt-Komitesi" olup, yılda bir defa bölge ülkelerinde toplanacaktır. Son olarak da, yılda bir defa dönüşümlü olarak AB ve Güney Kafkasya'da gerçekleşecek "Parlamento İşbirliği Komisyonu" gelmektedir (Demir, 2003:368).

Yapılan anlaşmalar bağlamında AB bölge ülkeleriyle her ne kadar siyasi diyalog geliştirmiş olsa da, bölgedeki etnik çatışma ve anlaşmazlıklara bildiriler yayınlayarak müdahil olsa da bölgedeki sorunların, etnik temelli sorunların çözümünde pek de etkili olamamıştır. Bölge pek çok uluslar arası güçlü aktörün ilgisini üzerine çekmektedir.

Dolayısıyla bunların o bölgedeki varlığı AB'nin istenilen düzeyde güçlenmesini önlemiştir.

BÖLÜM 3: AB’NİN KAFKASYA PROGRAM VE POLİTİKALARI

Avrupa Birliği’nin Kafkasya’ya yönelik olarak uyguladığı bazı politika ve hedefler vardır. AB’nin Kafkasya’ya yönelik izlediği politika ve hedefler; Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım (TACIS), Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE), Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA), son olarak (NABUCCO) AB ve Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkilerdeki en güçlü yönü ekonomik boyut oluşturmaktadır

3.1.TACIS(Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım)

AB’nin bölgeye yönelik politikasının temel çıkış noktasını oluşturan ekonomik çıkarlar doğrultusunda bölgede etkisini hissettirebilme ve Avrupa’nın güvenliğinin sürekliliğini sağlayabilmeye çalışan AB, Kafkasya’nın dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen bir program geliştirmiştir. Kısa adı TACIS olan Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım programı adı altında Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine demokratik rejimlerin ve kurumların yerleştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Kılıçbeyli, 2003).

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte, Avrupa Birliği, yeni bağımsız eski Sovyet cumhuriyetleri ile ikili ve çok taraflı ilişkiler kurdu. Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım isimli program çerçevesinde bu ülkelere maddi ve teknik destek sağlayan Birlik, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalayarak, bu devletler ile karşılıklı ilişkilerini hukuki zemine oturttu. İmzalanan antlaşmalar, devletlerin ihtiyaç duyduğu teknik ve mali yardımların detaylarını içermektedir (Efegil, 2008:66).

AB, bu program çerçevesinde, 1991-94 arasında 2000’den fazla projenin başlatılması için toplam 1 milyar 757 ECU tutarında yardım sağlamıştır. TACIS’in sağladığı fonlarda başlıca öncelik alanları şunlardır (Dura, 1997):

1. Kamu yönetiminde reform,
2. Devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması,
3. Özelleştirme,
4. Özel sektörün geliştirilmesi,
5. Ulaşım ve telekomünikasyon altyapıları,
6. Enerji,

7. Nükleer verimliliğin sağlanması,
8. Sosyal hizmetlerle eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi.

TACIS, çok açık olarak demokrasi ve pazar ekonomisi gibi Avrupa uygarlığının temel değerlerini paylaşma misyonunu sürdürmektedir. 1991'de oluşturulmasından bu yana Brüksel'den idare edilmektedir ve Avrupa Komisyonu'nun bu bağlamda dört yerde delegasyonu bulunmaktadır. Bunlar: Moskova, Kiev, Tiflis ve Almatı'dır. 29 Aralık 1999'da AB Konseyi, 2000-2006 dönemi için TACIS'in faaliyetlerini belirleyerek yeni yönetmeliği kabul etmiştir. Bu yönetmelikte, altı eylem alanı belirlenmiştir. Bunlar;

1. Kurumsal, hukuki ve idari reformlara yardım;
2. Özel sektöre yardım ve ekonomik kalkınma;
3. Geçiş sürecinin yarattığı sosyal sorunların çözümüne destek; ;
4. Altyapı ağlarının geliştirilmesi;
5. Çevre korumasına destek;
6. Doğal kaynakların işletmesi ve tarım ekonomisinin geliştirilmesi.

Bu altı alana, yedinci öncelikli alan olarak nükleer güvenliği de eklemek gerekmektedir. Söz konusu yeni yönetmelik, işbirliğinin karşılıklı olarak gerekliliğini vurgulamış ve AB'nin doğruya doğru genişleme sürecinin somutlaşması ile birlikte TACIS Programı'nın stratejik rolü daha da önem kazanmıştır. Dış ilişkilerden sorumlu Avrupa Komiseri Chris Patten, bu yeni yönetmelikle ilgili olarak: "Yeni araçlar, BDT içindeki ortaklarımız ve komşularımız ile daha yakın ve yapıcı ilişkiler kurmamızı sağlayacaktır", demiştir (Demir, 2003:379). TACIS kaynaklarının büyük bölümü, bu projeleri yeni bağımsız devletlerdeki ortakları ile işbirliği kurmak suretiyle gerçekleştiren Avrupa şirketlerine aktarılmaktadır. Bu sebeple finansman kaynaklarının verimsiz kullanıldığı ve söz konusu devletlere tam olarak ulaşmadığı yolunda eleştiriler de yapılmaktadır. Bununla birlikte, TACIS Programı AB'nin BDT ülkeleriyle mali işbirliğinin temel aracıdır. Diğer taraftan program, Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmalarının uygulanmasına yardımcı olma fonksiyonunu da üstlenmiştir (Hüseynov, 2001:6).

3.2.TRACECA(Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru)

Avrupa- Kafkasya-Orta Asya arasındaki tüm lojistik ve ulaşım hatlarını Rusya ile İran'ı mümkün olan en üst seviyede dışarıda bırakarak bağlamayı hedefleyen TRACECA Avrupa Birliği'nin önem atfettiği bir proje olarak belirmiştir. TRACECA aslında başlı başına bir boru hattı projesi olmaktan ziyade bu bölgeden Batı'ya doğru her türlü ulaşımı kolaylaştırıcı ve içerisine kara, demir ve hava yolu taşımacılığını da alan geniş çaplı bir programı öngörmüştür (Bilgin, 2005:81).

İki kıtayı ve üç deniz havzasını birbirine bağlayacak olan bu projenin temelleri, 1993 yılında beş Orta Asya ve üç Kafkas ülkesinin ulaşırma ve ticaret bakanlarının katılımı ile Brüksel'de gerçekleştirilen bir konferansta ortaya atılmış ve TACIS programının bir parçası olarak hayata geçmiştir. Avrupa Birliği'nin bu girişime verdiği ekonomik ve siyasi destek sayesinde somut bir çerçeve kazanmıştır (Yalçınkaya, 2006:247).

TRACECA Projesi, 1993 yılının Mayıs ayında Brüksel'de beş Orta Asya ve üç Kafkasya devletinin ticaret ve ulaşırma bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen konferansta belirlenmiştir. Bu konferansta, Avrupa'dan batı-doğu istikametinde Karadeniz üzerinden, sonra Kafkasya ve Hazar Denizi'nden Orta Asya'ya kadar varan ulaşırma koridorunun geliştirilmesi için AB'nin TACIS çerçevesinde uluslararası bir teknik yardım programı oluşturması kararlaştırılmıştır. Söz konusu program, AB'nin bu devletlere yönelik global stratejisinin bir parçasıdır ve aşağıdaki hedefleri gözetmektedir (Hüseynov, 2001:7):

- 1.** Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Avrupa ve Dünya pazarlarına alternatif ulaşırma güzergahları aracılığıyla giriş kabiliyetlerini artırarak, bunların politik ve ekonomik bağımsızlığını desteklemek;
- 2.** Cumhuriyetler arasında bölgesel işbirliğinin daha da geliştirilmesini teşvik etmek;
- 3.** TACIS'in TRACECA Programını, uluslararası finans kuruluşlarının ve özel yatırımcıların bu devletlere yatırım yapmasını teşvik etmek için katalizör gibi kullanmak;
- 4.** TRACECA güzergâhının Trans-Avrupa Şebekeleri ile bağlantısını yapmak.

Merkezi Asya'dan başlayarak Kafkasya'dan geçen ve Karadeniz'e ulaşan, buradan ise Trans-Avrupa şebekeleriyle bağlanan TRACECA'ya bir uluslararası ulaşım şebekesi olarak ilgi gittikçe artmaktadır. AB tarafından bu projeye büyük önem verilmekte ve Avrupa'ya enerji transferini öngören INOGATE projesiyle birlikte öncelik tanınmaktadır.

Bu projenin belki de en önemli yanlarından biri, bölgedeki iki önemli devlet olan Rusya ve İran'ı dışarıda tutmasıdır. Ayrıca Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi de TRACECA içinde ekonomik projeler kadar ciddi bir yer tutmaktadır. Bu nedenlerle projenin siyasi boyutunun da ekonomik boyut kadar önemli olduğu ileri sürülmektedir, 1997'de gerçekleştirilen çalışmalarda, proje için 1 milyar dolarlık bir yatırımdan söz edilmiştir. Bu doğrultuda Gürcistan karayollarının modernizasyonu, Bakü-Tiflis-Poti demiryolunun onarımı, Poti Limanı'nın yenilenmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır. Bu gelişme doğrultusunda, Eylül 1998'de, Bakü'de üç Güney Kafkas devletinin hükümet başkanlarının katıldığı zirvede çok taraflı bir taşıma anlaşması imzalanmıştır. Bakü'de imzalanan anlaşmayla iki yapı oluşturulmuştur. Bunlardan ilki bakanlar düzeyindeki "Hükümetler arası Komisyon", diğeri ise, Bakü'de bulunacak "Daimi Sekreteryası"dır. Bu doğrultuda ilk hükümetler arası komisyon toplantısı Mart 2000'de Tiflis'de gerçekleşmiştir. Sonuç olarak TRACECA, 1995 - 1999 yılları arasında 28 projeye teknik yardımda bulunmuş ve bunun karşılığında toplam 40 milyon Euro'luk destek vermiştir. Bu yeni dönemde Orta Asya'dan Avrupa'ya olan koridorda güven ve istikrarın sağlanması için çaba harcamaktadır. İlk dönemdeki bölge ülkelerinde istikrar ve düzen sağlanması önceliği, bu yeni aşamada, Rusya ve Türkiye gibi komşu ülkelerle ilişkileri de göz önüne alarak, ulaşım ve taşımacılıktaki altyapı imkanlarının oluşturulması ve bölgeler arası iletişimin geliştirilmesi gibi konulara kaymıştır (Demir, 2003:381).

TACIS ve TRACECA Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltacak projeleri tam olarak kavrayamamıştır. İkinci olarak Avrupa Birliği içerisinde İngiltere-ABD eksenini ile oluşan çıkar birliği, Almanya ve Fransa'nın hedefleriyle örtüşmemiştir. Üçüncü olarak Avrupa Birliği ülkelerinden gelen çokuluslu firmaların ekonomik hedefleri ile Avrupa Birliği'nin siyasi amaçları arasında uyum görünmemiştir.

Nitekim Avrupa Birliği'nin en önemli sorunu ortak bir politika belirleyememiş olmasıdır. Gerek Avrupa Birliği Enerji Sözleşmesi gerekse 2003 yılının Aralık ayında hayata geçen Avrupa Güvenlik Stratejisi bu bölgenin birlik içerisindeki önemini ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Aslında TACIS ve TRACECA yoluyla Çin'e kadar uzanan bir ipek yolunun yeniden canlandırılması ve bu süreçte Rusya ile İran'ın dışarıda bırakılması, Avrupa Birliği'nin siyasi nüfuzunu da arttırabilecek bir gelişme olabilirdi. Buna karşın petrol ve doğal gaz boru hatlarının topyekün bir enerji rejimiyle Batı'ya doğru uzatılmadığı bir durumda Avrupa Birliği'nin bu hedefine ulaşması beklenemez. Bu açıdan Avrupa Birliği Türkiye üzerinden kendisine ulaşacak Azerbaycan'dan ve Türkmenistan'dan gelecek doğal gaz boru hatları ile gene Azerbaycan'dan başlayacak ancak Kazakistan'a da uzanacak bir petrol boru hattının hayata geçmemesi durumunda TACIS ve TRACECA'dan arzuladığı stratejik gücü elde edemeyecektir. Kısacası BTC petrol boru hattına Trans-Hazar petrol boru hattı ile Kazakistan'ın dahil olması, BTE doğal gaz hattına ise ya paralel bir hatla, ya da aynı hat üzerinden Türkmenistan'ın Trans-Hazar doğal gaz boru hattıyla katılması, Avrupa Birliği'nin çıkarıdır ve hem TACIS hem de TRACECA programlarının amacına hizmet etmektedir. Oysa Avrupa Birliği bu projeler için yeterli bir girişimde bulunmamıştır.

3.3.INOGATE (Petrol ve Gazın Avrupa'ya Devletlerarası Nakli)

1995 yılında kurulan Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) programının amacı AB enerji arz güvenliğini sağlamaktır. Avrupa Birliği TACIS ve TRACECA'nın siyasi destekten yoksun haliyle stratejik bir anlam ifade etmeyeceğini anlayınca boru hatlarının kendi çıkarlarına uygun bir şekilde hayata geçirmesini teşvik edecek INNOGATE adlı programı oluşturmuştur. Bu programın amacına hizmet edebilmesi ise Trans-Hazar projelerinin hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır (Bilgin, 2005:82-83). Bunun için de INOGATE projesi petrol ve gaz boru hatlarının Hazar'dan Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya entegrasyonunu sağlamakta, teknik yardım sağlayarak mevcut alt yapıları iyileştirmekte ve yeni projeler geliştirmekte, bölgesel işbirliğini güçlendirmekte, yabancı yatırımcıları korumakta ve enerji arz kaynaklarının bu bölgelerden Avrupa enerji pazarına akışını kolaylaştırmaktır. Ayrıca INOGATE projesi çerçevesinde 1999'da Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Romanya, Bulgaristan ve Makedonya bir şemsiye anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma ile sınır ötesi

enerji taşımacılığında bir yasal çerçeve kuruldu. Bununla, Sovyetler Birliği boru hatları sisteminin çöküşünden sonra ortaya çıkan birtakım enerji altyapı sorunlarının üstesinden gelinmesi amaçlanmıştır (Aras-Yorkan, 2005:15).

3.4.NABUCCO

Türkiye'den AB ülkelerine doğal gaz taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesidir. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı projesi, Hazar ile Kafkaslardaki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır. Başlangıç noktası Hazar'daki Şah Denizi'dir. Türkmenistan ve Azerbaycan'dan başlayan hat, Türkiye'ye ulaştığında ikinci bağlantı devreye girecektir. Irak, Mısır ve ileride Gran gazı da Türkiye'deki hatla birleşip, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya yolunu izleyecektir. 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara Rixos Otel'de düzenlenen "Hükümetlerarası Anlaşma" geçiş ülkelerini oluşturan Türkiye başbakanı Recep Tayip Erdoğan, Avusturya başbakanı Werner Faymann, Bulgaristan başbakanı Sergei Stonishev, Macaristan başbakanı Gordon Bajnai, Romanya başbakanı Emil Boc ve AB Komisyonu başbakanı tarafından Ankara'da imzalanmıştır. Nabucco kapasitesi "alıcı" konumundaki 6 paydaş ülkenin kuracağı yerel Nabucco şirketleri tarafından işletilecektir. Diğer yüzde 50'si piyasaya açık olacaktır. Şimdiden bu kapasite için 16 firma ile görüşme yapılmaya başlanmıştır ve aralarında Türk konsorsiyumları da bulunmaktadır. Hattın geçtiği yerlerde çevresel etkileri karşılamak için sosyal projeler yürütülebileceği de öngörülmektedir. Bu faaliyetlerin güzergâhtaki yerleşim yerlerinde ekonomiyi canlandırması beklenmektedir. Nabucco projesi, Rus Gazprom'un tekeli kırarak Avrupa'yı bağımlılıktan kurtaracak bir AB projesidir (Kıyman, 20.09.2010).

Proje 2002 yılında BOTAŞ (Türkiye) tarafından başlatılmıştır. Türkiye'den çıktıktan sonra terminal ülke Avusturya'ya kadar sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçecek boru hattı ortakları eşit hisse ile BOTAŞ (Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya)'dir. 2020 yılında 31 milyar metreküp doğalgaz taşıyacağı varsayılan hat, aynı zamanda AB'nin Trans-Avrupa Enerji Hattı'nın bir parçası olarak öngörülmekte olup fizibilite ve mühendislik çalışmaları için AB fonlarından da faydalanılmıştır. İlk hesaplara göre toplam maliyet 4.6 milyar Euro'dur (tr.wikipedia.org, 15.09.2010).

3.5.AB İle Bölge Ülkeleri Arasındaki Karşılıklı İlişkiler

3.5.1. Azerbaycan ile İlişkiler

AB, 31 Aralık 1991'de Azerbaycan'ı tanımış ve 10 Ağustos 1992'de bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kurmuştur. Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ilişkilerin niteliksel olarak yeni bir aşamaya geçmesini sağlayan önemli belge, Nisan 1996'da imzalanan "Ortaklık ve İşbirliği Sözleşmesi" oldu. OİA çerçevesinde 1995'den bu yana AB ile Azerbaycan arasında ilişkiler farklı mekanizmalar aracılığıyla ve farklı düzeylerde devam etmekte olup, OİA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte ciddi bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede 22 Nisan 1996'da imzalanan ve 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren OİA, ikili ilişkiler açısından belirleyici bir konumda bulunmaktadır. Sözleşme uyarınca kurulan işbirliğinin amaçları şu şekilde tespit edilmiştir (library.aliyev-heritage.org, 11.04.2010):

1. Taraflar arasında siyasi diyalogun gelişmesi ve bunun için ilgili çerçevenin oluşturulması
2. Demokrasinin pekiştirilmesi ve piyasa ekonomisine geçişin tamamlanmasına yardım.
3. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla taraflar arasında ticaretin ve sermaye yatırımının geliştirilmesi,
4. Yasama, maliye, yurttaşlık, bilim, teknoloji ve kültür alanlarında işbirliğinin temellerinin atılması.

OİA'nın yürürlüğe girmesi öncesinde bölge devlet başkanlarının, katıldığı bir zirve yapılmıştır. AB ile Azerbaycan arasındaki İşbirliği Konseyi, ilk olarak 12 Ekim 1999'da Lüksemburg'da toplanmıştır. Bu toplantıda Azerbaycan, AB'nin önem verdiği, demokratik değerlere, insan haklarına saygıya ve pazar ekonomisi ilkelerine olan bağlılığını vurgulamıştır. Ayrıca siyasi, ekonomik, mali ve kültürel ilişkileri yoğunlaştırma isteklerini ve Azerbaycan'ın taahhüt ettiği demokratik reform ve pazar ekonomisine geçiş sürecini de, AB tarafı desteklemeyi teyit etmiştir. Ayrıca AB tarafı, Yukarı Karabağ konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda yapılan barışa yönelik girişimleri memnuniyetle karşıladıklarını ve barış için destek vermeye hazır olduklarını belirtmiştir. İşbirliği Konseyi, 1999-2000 döneminde, Yukarı Karabağ sorunu için nasıl çözümler bulunabileceğini araştırmayı, Kafkasya'da işbirliği yollarını aramayı, OİA'yı yerleştirme çerçevesinde, demokratikleşme ve insan haklarına saygı sürecini zorlamayı,

ticaret ve yatırımları kolaylaştırmayı, son olarak da uyuşturucu trafiğine karşı sıkı bir işbirliğine girmeyi hedeflemiştir (Demir, 2003:369-370).

Azerbaycan ve AB arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik ve ticari yönlüdür. AB'nin Kafkasya'daki en büyük ticari ortağı da Azerbaycan'dır. İki taraf arasındaki ticaret gittikçe yoğunlaşmaktadır.

Son yıllarda AB Dağlık Karabağ sorununa da yaklaşımını değiştirmeye başlamıştır. Daha önce bu konuda net bir tavır ortaya koymaktan çekinen AB 2002 yılında Karabağ'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili tavır belirterek, Dağlık Karabağ'ı tanımadığını ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmiştir.

2004 yılından başlayarak AB-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir aşama başladı. AB 2004'te Güney Kafkasya'ya yeni statü verdi. (AB Konseyi'nin 14 Haziran 2004 tarihli kararı gereğince Azerbaycan Yeni komşuluk Politikası(YKP) kapsamına alındı.) Karşılıklı ilişkilerin yeni düzeye geçmesini şart koşan yeni komşuluk statüsü uyarınca AB ile daha yoğun işbirliği yapma olanağı sağlandı.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 1 Haziran 2005 yılında, ülkenin Yeni komşuluk politikası kapsamına alınması sonucunda Avrupa'ya entegrasyon sürecinde niteliksel olarak yeni aşamaya geçildiğini göz önüne alarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin AB'ye entegrasyonundan sorumlu devlet komisyonunun kurulmasına ilişkin karar imzaladı. Kararda AB ile siyaset, ekonomi, ulaştırma ve enerji, hukuk, güvenlik, insan hakları ve demokratikleşme, toplum, bilim-egitim ve diğer alanlarda işbirliğine ilişkin çalışma gruplarının oluşturulması öngörülüyordu. 2006 yılının kasım ayında Avrupa ile komşuluk politikası çerçevesinde "Azerbaycan-AB faaliyet planı" kabul edildi. Faaliyet planının gerçekleştirilmesi için AB 92 milyon Euro kaynak ayırdı. YKP çerçevesinde Brüksel'e davet alan (Mayıs 2004) ilk Güney Kafkasya ülkesi lideri İlham Aliyev oldu. Tüm bu olgular AB Azerbaycan'a büyük önem verdiğinin göstergeleridir. (library.aliyev-heritage.org, 07.04.2010) İki taraf arasındaki ilişkilerin seyri AB'nin Azerbaycan'a yönelik politikasını göstermektedir. AB'nin öncelikli olarak istediği şey bölgede istikrarın sağlanmasıdır. Bölgedeki istikrar ve güvenlik ortamı ekonomik ilişkilerin gelişmesini de kolaylaştırıcı etki yapacaktır. AB zaten Sovyet sonrası devletlerde pazar ekonomisinin gelişmesine verdiği desteği açıkça göstermektedir. Azerbaycan'a olan

yaklaşımını da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. AB'nin ekonomik avantajını bu ülkelerdeki siyasal gelişmeleri yönlendirebilmek açısından kullandığını söyleyebiliriz.

Azerbaycan ile AB'nin ticari ilişkileri özellikle pamuk, petrol ve gaz alanında yoğunlaşmıştır. AB ülkeleri için Azerbaycan'daki doğal kaynaklar büyük öneme sahiptir. 1993'den günümüze AB-Azerbaycan ticari ilişkileri artarak devam etmektedir. Azerbaycan, 1992 ile 2001 yılları arasında AB'den toplam olarak 333.904 milyon Euro tutarında bir yardım almıştır. Bu yardımlar; insani yardım, gıda yardımı ve gıda güvenliği desteği, istisnai yardımlar, rehabilitasyon ve teknik yardım şeklinde gerçekleşmiştir. 15 milyon Euro verilirken, 1999'da ödenen miktar 12 milyon Euro olmuştur. Azerbaycan, sahip olduğu petrol kaynakları ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının pazarlanmasında bir geçiş ülkesi olması ile AB için farklı bir öneme sahip bulunmaktadır. Azerbaycan, ulusal TACIS programından ve TACIS'in çok uluslu girişimlerden özellikle enerji için INOGATE ve taşıma için TRACECA'dan yararlanmaktadır. TACIS'in 1996-1999 döneminde, üç konuda işbirliğine öncelik verilmiştir. Bunlar: Altyapı, özel sektörün geliştirilmesi ve insan kaynaklarıdır. Altyapının geliştirilmesi alanında, TACIS, enerji sektörüne daha fazla önem vermiştir. Enerji kaynaklarının, üretilmesi ve işlenmesi dışında taşınması da önemli olduğu için Orta Asya, Hazar, Karadeniz ve Avrupa arasında bulunan Azerbaycan'a yeni bir rol verilmiştir (Demir, 2003:387).

3.5.2. Ermenistan İle İlişkiler

Ermenistan, 31 Aralık 1991'de, yani Azerbaycan ile aynı günde AB tarafından tanınmış ve diplomatik ilişkiler de yine 10 Ağustos 1992'de başlatılmıştır. AB-Ermenistan İlişkileri AB'nin diğer Kafkasya ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerle paralellik taşımaktadır.

AB-Ermenistan ilişkileri de OİA çerçevesinde yürütülmektedir. Dış politika ve ortak çıkarlar ile ilgili siyasal diyalog, demokrasi ve insan hakları, uyuşturucu trafiğine karşı işbirliği, ekonomik ve ticari ilişkiler gibi farklı alanlarda işbirliği söz konusudur:

1. Yukarı Karabağ sorununun çözümüne yönelik girişimlerde bulunulması;
2. Kafkasya'da bölgesel işbirliğinin desteklenmesi;

3. OİA'nın yürürlüğe konması;
4. Özellikle ticari ilişkileri ve yatırımları kolaylaştıracak uygulamaların başlaması;
5. Ermenistan'a Medzamor Nükleer Santrali'nin kapatılması için destek verilmesi;
7. İnsan hakları ve demokratikleşme sürecine önem verilmesi;
8. Uyuşturucu trafiğine karşı işbirliğine gidilmesi;

taraflar arasında üzerinde durulan önemli konulardandır. Ayrıca taraflar, AB'nin hassasiyetle üzerinde durduğu pazar ekonomisine geçişi hedefleyen Ermenistan'ın, bu amaca yönelik demokratik ve yapısal reformları devam ettirmeye kararlıdır. Ermenistan'ın AB ile diğer düzeylerdeki ilişkilerine gelince, İşbirliği Komitesi, ilk toplantısını 14 Mart 2000'de Brüksel'de ikincisini de 15 Haziran 2001'de Erivan'da gerçekleştirmiştir. İşbirliği Alt Komitesi ise, ilk olarak 18 Temmuz 2000'de Erivan'da toplanmıştır. AB-Ermenistan Parlamento İşbirliği Komisyonu'nun ilk toplantısı 6 Aralık 1999'da Brüksel'de yapılmış, ikincisi 13-14 Eylül 2000'de Erivan'da olmuştur. Son olarak AB Troikası, genel bir değerlendirme çerçevesinde 20 Şubat 2001'de Erivan'ı ziyaret etmiştir (Demir, 2003:372).

AB'nin Ermenistan ile ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde, AB'nin Ermenistan'a yönelik politikalarında, siyasal istikrar, güvenlik, demokrasi ve pazar ekonomisi konularına verdiği önem görülmektedir. Taraflar arasındaki siyasal konular, ekonomik ilişkiler ile birbirine son derece bağlı bir konuma getirilmiştir, İşbirliği Konseyi'nde de dile getirildiği gibi Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi tüm ilgili taraflar açısından belki de en öncelikli konular arasında yer almaktadır. Bu sorunun çözümünde, Azerbaycan-Ermenistan arasında barışın sağlanması yatmaktadır. AB'nin Ermenistan ile ilişkilerinde üzerinde durduğu bir diğer konu da, Medzamor Nükleer Santrali'nin 2004'e kadar kesin olarak kapatılmasıdır. Söz konusu nükleer santral büyük bir tehdit olarak algılanmakta ve yeni bir Çernobil kazasının olmasından korkulmaktadır. AB'nin "Genişleyen Avrupa, Yeni Komşular Girişimi" çerçevesinde Güney Kafkasya ülkeleri hakkında rapor hazırlamak amacıyla temaslarda bulunan AB Komiseri Janez Potocnik, Erivan'da yaptığı açıklamada, santralin mutlaka kapatılması gerektiğini vurgulayarak, "Bu amaçla AB'nin 100 milyon Euro vermeye hazır olduğunu" kaydetmiştir (Oğan, 2007).

Ermenistan ile AB arasındaki ekonomik, ilişkilerde ise değinilmesi gereken en önemli boyutlardan biri TACIS'dir. TACIS'in 1996 - 1999 döneminde, Ermenistan ile ilişkilerde üç konuda işbirliğine önem verilmiştir. Bunlardan ilki insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Kamu yönetimindeki reform, geçiş sürecinde anahtar unsur olmuş ve kamu yönetimini ve işsizliği içeren TACIS projeleri, bir politika oluşturulmasına destek vermeyi öngörmüştür. Özel sektörün geliştirilmesi önemli diğer bir konu olmuştur. TACIS, özel ya da özelleştirilmiş şirketlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak, istikrarlı bir bankacılık sistemi, yeterli mali piyasa ve pazar ekonomisi için tam bir yasal düzenlemenin oluşturulması yönünde destek vermiştir. Son olarak, kamu yatırımları programının uygulanmasına destek verilmiştir. TACIS, Ermenistan'daki enerji sektörünün reformu için de destekte bulunmuş ve 1991'den itibaren Ermenistan'a enerji krizini atlama için yardım edilmiştir. Bu çerçevede hem yeni enerji kaynaklarının aranması hem de Medzamor Nükleer Santrali'nin 2004'e kadar kapatılması, üzerinde durulan konulardan olmuştur. 1998-1999 Programı çerçevesinde ise, altı proje için yaklaşık birer milyon Euroluk bir harcama öngörülmüştür. Bunlardan dördü insan kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgilidir. 2000-2003 dönemi için TACIS bütçesi içinde Ermenistan'ın payı 20 milyon Euro olarak öngörülmüştür. Son olarak Ermenistan'ın AB ile ticari ilişkilerini değerlendirmek gerekmektedir: Ermenistan'ın AB ülkelerine yaptığı ihracat, 1995'de 33.3 milyon dolardan 1996'da %31'lik bir artış ile 43.8 milyon dolara yükselmiştir. 1997'de AB'ye yönelik ihracat %44 gibi bir artış göstererek 63.2 milyon dolar olmuştur. 1998'deki ihracat %5'lik küçük bir artışın ardından ancak 66.3 milyon dolar tutarına ulaşmıştır. Ermenistan'ın toplam ihracatı içinde AB ülkelerinin payı %28.6'dır. 1999'da Ermenistan 232 milyon dolarlık bir ihracat yapmıştır. AB'nin payı %31 civarında gerçekleşmiştir. Nihayet Ermenistan'ın 2000'de toplam ihracatı 297.5 milyon dolar olmuştur. Buna bağlı olarak, AB ülkeleri ihracatta %36 ile önemli bir yer tutmuştur (Demir, 2003:387).

3.5.3. Gürcistan ile İlişkiler

Avrupa Birliği (AB), Sovyetlerin daha uzun vadede beklenen ani yıkılışının yarattığı ilk şaşkınlığı atlatır atlatmaz sınırlarını, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden oluşan Doğu Avrupa'yı içine alacak şekilde genişletmeye başlamıştır. Karadeniz'in öteki yakasında kalan Güney Kafkasya ülkeleri için ise daha temkinli ve Rusya'nın endişelerini göz

önünde bulunduran bir yaklaşım benimsemiştir. Bu nedenle AB-Gürcistan ilişkileri ancak 1999'da Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın sunduğu çerçeve sayesinde somutlaştırabilmiştir. AB, bugün Gürcistan'ın taşıdığı jeostratejik öneminin farkındadır. AB oluşturmaya gayret ettiği Avrupa Güvenlik Mimarisi için de sınırlarını kuşatan bir dost ülkeler kuşağı tasarlamıştır. AB, yumuşak diplomatik “sivil gücü” ve Avrupa Komşuluk Politikası aracılığıyla Gürcistan'ı alternatif enerji kaynakları güzergahı üzerinde “Avrupalılaştırmış”, istikrarlı bir ayrıcalıklı ortak olarak yeniden şekillendirmektedir. AB'nin küresel etkinliğini ve küresel enerji pazarında söz sahibi olmasını hedefleyen politikalar, Gürcistan'ın Birlik ile bütünleşmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Özer, 2007).

AB, Gürcistan'ı Mart 1992'de tanımış ve diplomatik ilişkileri de 21 Aralık 1992'de kurmuştur. Diğer bölge ülkeleri gibi OİA'nın imzalanmasının ardından Gürcistan İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı Lüksemburg'da 12 Ekim 1999'da gerçekleşmiştir. Bu toplantının ardından imzalanan ortak bildirin büyük bir bölümü, Azerbaycan ve Ermenistan için olanla aynı ifadelerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda, siyasal, ekonomik, mali ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için istek; belirtilmekte ve demokratik bir yönetim ile pazar ekonomisine geçiş sürecinin bir an önce sağlanması arzusu dile getirilmektedir. Toplantının sonunda İşbirliği Konseyi Başkanı Finlandiyalı Kimmo Şasi, 1999 - 2000 dönemi için Gürcistan'a yönelik tespitlerini belirtmiştir. Başkan'ın altını çizdiği konular şunlardır (Demir, 2003:373):

1. Abhazya ve Güney Osetya'daki iç çatışmaların çözümlenmesi için gereken çabanın gösterilmesi;
2. Kafkasya'da bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi;
3. OİA'nın yürürlüğe konması çerçevesinde özellikle ticari ilişkileri ve yatırımları kolaylaştıracak uygulamaların başlaması;
4. İnsan hakları ve demokratikleşme sürecine önem verilmesi;
5. Uyuşturucu trafiğine karşı işbirliği yapılması

AB her fırsatta Kafkasya'daki gerginliklerin azalması için çaba harcamaktadır. Bu bölgede istikrarın sağlanabilmesi için ortaya atılan tüm projelere destek vermektedir. Güney Kafkasya ülkelerinin bir birlik oluşturması düşüncesine destek vermektedir.

Yine bölgesel istikrarın sağlanması ardından taraflar arasında ticaretin geliştirilmesi de kolaylaşacaktır.

AB'nin Gürcistan ile olan ilişkileri büyük oranda Azerbaycan ve Ermenistan'a paralel gelişmektedir. AB'nin temel beklentileri olan siyasal istikrar ve güvenlik bu ülke için de kuşkusuz geçerlidir, pazar ekonomisine geçiş Gürcistan'da da destek görmekte, insan hakları ve uyuşturucuya karşı işbirliği tüm bölgede olduğu gibi burada da dikkate alınmaktadır. AB, Yukarı Karabağ sorunu gibi Gürcistan'da da Güney Osetya ve Abhazya'daki anlaşmazlığın çözümlenmesini istemektedir. Ayrıca seçim yasasının gözden geçirilmesi ve başta dinsel ifade özgürlüğü olmak üzere temel bireysel hakların güvence altına alınması AB'nin vurguladığı diğer konulardır. Gürcistan, bağımsızlığını kazanma sürecinde insan hakları ve özgürlükleri konularını gündemin başına yerleştirmiş, ancak ülkede farklı etnik ve dinsel grupların olması yüzünden bu konuda ihtilaflar çıkmıştır.

AB'den başka bölge üzerinde hakimiyet mücadelesi olan pek çok aktör bulunmaktadır. Bunların başında da tabii ki öncelikle ABD ve Rusya Federasyonu gelmektedir. Soğuk savaşın bitmesinin ardından ABD, Orta Doğu'da ve Doğu Avrupa'da Rusya'ya rağmen yol almaya devam etmektedir. Rusya'nın zayıflığını ciddi şekilde istismar etmektedir. Rusya işine gelmeseyse bile ABD'ye güç yettiremeyeceğini düşünerek pek çok girişime tepkisiz kalmaktadır. ABD bu durumu çok iyi kullanmakta ve askeri yöntemlere başvurmadan kaçınmamaktadır.

Avrupa birliği, özellikle birliğe üye devletlerden Almanya ve Fransa ise Rusya'nın Avrupa için tekrar tehdit haline gelmesinin önüne geçmek istemektedirler. Özellikle enerji açısından Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması çok önemli bir durum olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni de Rusya'nın enerji kartını önemli bir koz olarak kullanma eğilimi ve bunun verdiği tedirginliktir. Ekonomik durumu kullanarak Rusya'nın Avrupa'ya olan bağımlılığını arttırmaya çalışmaktadırlar. Ancak enerji fiyatlarının artması ve Rus ekonomisinde görülen düzelme bunu biraz engellemiştir. Tüm bunlar Avrupa'yı enerjide Rusya'ya alternatif olabilecek kaynaklara yönelmeye itmiştir. Bu durumdaki en iyi alternatif olarak da Hazar enerji kaynakları öne çıkmıştır. Hazar'daki enerjinin Rusya dışındaki bir hattan Avrupa'ya ulaştırılması gündeme gelmiştir.

Ancak tüm bunlara rağmen Avrupa'nın, ABD'den farklı olarak, Rusya'ya karşı çok daha az saldırgan bir tutum sergilediğini görmekteyiz. Bu durum daha önce Doğu Avrupa'da da gözlenmiş ve Yugoslavya'daki sorunda ABD devreye girene kadar AB daha çok seyirci kalmayı tercih etmiştir. Bunda da özellikle tarihte Almanya ile sıkıntılı dönemler geçirmiş olan Almanya'nın etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Rus saldırganlığı eski Doğu Avrupa ülkelerindeki kaygıları zirveye çıkardı. Fransa ve Almanya'nın çekingen tutumu bu ülkelerde rahatsızlığa yol açıyor ve Rusya'ya karşı kesin garanti arayışı içindeler. Savaşın başlamasından sadece bir hafta sonra Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Ukrayna başkanlarının Saakaşvili'yi ziyaret ederek dayanışma gösterisinde bulunmaları Gürcistan'daki gelişmeleri ne kadar yakından takip ettiklerini gösteriyor. AB ve NATO üyeliğine rağmen Doğu Avrupa'da Rusya karşısında güvenlik arayışları sona ermiş değil. Bu durumda söz konusu ülkeler uluslararası liderlik konusunda Berlin, Paris veya Brüksel'den çok Washington'a güveniyorlar. Nitekim Sarkozy'nin Medvedev'le görüşmesinde Rusya'nın Kafkasya'da vatandaşlarını koruma gibi gerekçelerle bazı hakları olduğunu söylemesi Baltık ülkelerinde ve Doğu Avrupa'da Fransa'ya güvensizliği daha da arttırdı. Bu durum Avrupa güvenliğinde ciddi bir ikiliğe yol açabilir.

Doğu Avrupa ülkeleri, Ukrayna ve Baltık ülkeleri Fransa ve Almanya'nın savaş esnasındaki performansından memnun değiller. Alman Dışişleri Bakanlığı 'Rusyacı' olmakla suçlanıyor. Yakın dönemde AB Dış Politikası konusunda tıpkı Irak'ta yaşandığı gibi çatlaklar büyüyebilir. ABD ve İngiltere hattı Rusya'dan korkanlar ile birleşerek Fransa ve Almanya'ya meydan okuyabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kafkasya bölgesi dünya gündeminde ağırlığı sürekli olarak artan bir bölgedir. Jeopolitik konumu, sahip olduğu enerji kaynakları ve önemli enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve bunları taşıma yolları üzerinde bulunması bölgenin önemini sürekli arttıran unsurlar arasındadır. Transkafkasya incelendiğinde, bu bölgenin çeşitli nedenlerle ön plana çıktığı görülmekte ve jeopolitik konum, bunun ilk gerekçelerinden birini teşkil etmektedir. Rusya, Orta Asya, İran ve Türkiye arasında yer alan ve ayrıca Hazar'a kıyısı olan böyle bir bölgenin göz ardı edilmesi doğal olarak mümkün değildir. Bölge çok farklı dengelerin kesişme noktasında yer almaktadır. Rusya, eski gücünü kaybetmekle birlikte önemli bir dünya gücüdür. Orta Asya, Transkafkasya gibi yeni bir alt bölge olup, Rusya ile ilişkilerini belirleme aşamasındadır ve büyük devletlerin, doğal olarak Avrupa'nın takibi altındadır. Kafkasya, zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Havzası ile Batı'yı birbirine bağlayan Doğu-Batı koridoru özelliğindedir. Bugün, Kafkaslar üzerindeki mücadelenin asıl önemi de bölgenin kendine has bu jeopolitik konumunu oluşturur. Kafkaslar, Akdeniz'e açılan birçok kapıya sahiptir. Orta Asya'nın ticari zenginliğinin taşınması bakımından Avrupa ile Asya arasında Anadolu'ya ulaşan bir köprü durumundadır.

Birçok aktör gibi AB için de Transkafkasya'nın en önemli yönü, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları ve Hazar havzasında bulunan zengin kaynakların Avrupa'ya taşınmasında köprü rolünü üstlenmesidir. Petrol ve enerji kaynaklarının gittikçe kıtlaştığı günümüzde, bölgedeki ve Orta Asya'daki yeraltı zenginliği tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Tüm küresel boyutta sözü geçen aktörler gibi AB'nin de böyle bir bölgeye tamamen seyirci kalması beklenemez. Enerji AB için en eski ortak politika alanlarından birisini oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar gidilecek olursa, AKÇT'nin kurulmasıyla başlayan süreçte bu durum açıkça görülebilmektedir. Dolayısıyla AB'nin de özellikle son dönemlerde artan biçimde bölgeyle ilgilendiğini görmekteyiz. AB Transkafkasya bölgesine topyekün bir bakışın yanında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan oluşan üç bölge devletiyle ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya çaba göstermektedir. Bunu da 'Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları' çerçevesinde gerçekleştirmektedir. AB'nin Kafkasya ülkeleri ile ilişkisi "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları(OİA)" ile başlamıştır. Anlaşmalar her iki taraf

arasında ilişkileri düzenlemekte, işbirliği alanları ortaya koymakta ve ilişkileri kurumsal mekanizmaya oturtmaktaydı. Böylece siyaset, ekonomi, yatırımlar gibi pek çok konuyu kapsayan bir çerçeveye sahip olan anlaşmalar Kafkasya ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin temellerinin sağlam atılmasını, sağlamıştır.

Bilindiği gibi AB'nin bölgedeki en önemli amacı bölgede ve tabii dolayısı ile kendi sınırları çevresindeki istikrar ve güven ortamının sağlanmasıdır. Sovyet sonrası dönemde bölgede ciddi istikrarsızlık ortamları oluşmuş, ülkelerin kendi içlerinde ve ülkeler arasında ciddi çatışma alanları ortaya çıkmıştır. İşte bu noktalarda bölgede düzenin en azından belli oranlarda sağlanabilmesinde Avrupa Birliği de üstüne düşeni yapmaya çalışmakta ve önemli rol oynamaktadır.

Bölgede; Yukarı Karabağ, Güney Osetya, Abhazya gibi pek çok çatışma alanı vardır. bunlar da bölgede istikrarın sağlanması yönünde çok ciddi engeller oluşturmaktadır. AB de kendi güvenliğini de riske atabilecek bu çatışmalarla ilgilenmekte ve sorunların çözümü yönünde gayret sarfetmektedir. Çatışmalara ve istikrarsızlıklara bağlı olarak bölge kaynaklı göç hareketleri, uyuşturucu trafiği, mafya ilişkileri ve silah ticareti tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle AB, bu sorunların çözülmesi için ortak politikalar belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Demokrasi, istikrar ve çatışmaların çözümü konularının ardından insan hakları sorunu gelmektedir. AB, bir geçiş süreci yaşayan ve savaş hali gibi zor bir hayat yaşayan bölge ülkelerinde insan haklarına riayet için sürekli olarak yöneticilere baskı yapmakta ve birçok ekonomik desteği bu şartlara bağlamaktadır. Ekonomik yardımlar ve yabancı yatırımlar, AB'nin bölge üzerindeki yaptırım gücünü oluşturmaktadır.

Kafkasya ülkeleri için Avrupa Birliği'nin en önemli yönü ekonomik anlamdaki üstünlüğüdür. AB ülkelerinden alınan tüm maddi destekler, ekonomik yardımlar bölge için hayati anlam ifade etmektedir. AB için bölgenin en önemli yönlerinden birisi de bölgeyi ciddi bir pazar olarak görmesidir. Bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişleri Batılı devletler açısından büyük önem taşımaktadır. Bölgedeki enerji kaynakları, ayrıca Hazar enerji kaynaklarının taşıma yolu üzerinde bulunması bölgenin AB açısından önemini oluşturan en önemli gerekçelerden biridir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, TACIS, TRACECA, İNOGATE ve NABUCCO gibi projeler hem Kafkas Devletleri hem de Avrupa Birliği açısından büyük öneme

sahiptirler. Bu projeler, belki de AB ile Güney Kafkasya'nın birbirlerinden uzaklaşmasını engelleyecek en önemli bağlantılar olacaktır. İlgili tüm tarafların bu projelerden karları ve beklentilerinin olması bunu daha da önemli bir duruma sokmaktadır.

Bu projelerden TACIS ile, ekonomik çıkarlar doğrultusunda bölgede etkisini hissettirebilme ve Avrupa'nın güvenliğinin sürekliliğini sağlayabilmeye çalışan AB, Kafkasya'nın dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen bir program geliştirmiştir. Kısa adı TACIS olan Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım programı adı altında Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine demokratik rejimlerin ve kurumların yerleştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Avrupa- Kafkasya-Orta Asya arasındaki tüm lojistik ve ulaşım hatlarını Rusya ile İran'ı mümkün olan en üst seviyede dışarıda bırakarak bağlamayı hedefleyen TRACECA Avrupa Birliği'nin önem atfettiği bir proje olarak belirlemiştir. TRACECA aslında başlı başına bir boru hattı projesi olmaktan ziyade bu bölgeden Batı'ya doğru her türlü ulaşımı kolaylaştırıcı ve içerisine kara, demir ve hava yolu taşımacılığını da alan geniş çaplı bir programı öngörmüştür.

INOGATE projesi petrol ve gaz boru hatlarının Hazar'dan Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya entegrasyonunu sağlamakta, teknik yardım sağlayarak mevcut alt yapıları iyileştirmekte ve yeni projeler geliştirmekte, bölgesel işbirliğini güçlendirmekte, yabancı yatırımcıları korumakta ve enerji arz kaynaklarının bu bölgelerden Avrupa enerji pazarına akışını kolaylaştırmaktır.

Türkiye'den AB ülkelerine doğal gaz taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesidir. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı projesi, Hazar ile Kafkaslardaki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır.

Gelinen noktada artık AB'nin de bölgede göz ardı edilmesi olanaksız aktörlerden bir haline geldiği açıktır. Avrupa Birliği hem bir bütün olarak hem de Birliğe üye devletler aracılığıyla bölgeyle ilişkilerini iyi bir seviyede devam ettirmektedir. Kafkasya bölgesi incelenirken artık bu yeni durumun da göz ardı edilmesi mümkün değildir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Demet Şefika (2009), “Kafdağı’nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s.21-42, <http://www.karam.org.tr/pdf/kafdagin-in-ardinda-sakli-kalan-komsuluk-avrupa-birligi-ve-guney-kafkasya-1248302610.pdf>, 12.03.2010.
- AKTAR, Cengiz (2003), *Avrupa Okumaları*, 1. Baskı, Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- ARAS, Bülent ve Yorkan Arzu (2005), “Avrupa Birliği ve Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”; *Stratejik Rapor*, No: 13 http://www.tasam.org/images/pdf_raporlar/abenerji_rapor.pdf , 11.04.2010.
- ARSLAN, Faruk (2005), *Hazar’ın Kurtlar Vadisi Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları*, Karakutu Yayınları.
- BERKOK, İsmail (1958), *Tarihte Kafkasya*, İstanbul.
- BİLGİN, Mert (2005), *Avrasya Enerji Savaşları*,1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- BİRDEN, Rana (2002), “Genişlemenin Araçları” , Editör: Cengiz Aktar, *Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.26.
- CANBOLAT, İbrahim S. (2002) , *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*, 3.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- COHEN, Ariel (1996), “Yeni Büyük Oyun: Avrasya’da Boru Hattı Siyaseti”, *Avrasya Etütleri*, 1996, Cilt 3, Sayı 1, s.1-20.
- ÇAĞRI, Kürşat Yüce (2006), *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*; Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇAKMAK, Haydar (2005), *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*, 1. Baskı, Platin Yayınları, Ankara.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul.

- DEDEOĞLU, Beril (2003), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.
- DEMİR, Ali Faik (2003), “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları”, Editör: DEDEOĞLU, Beril, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, s. 73-387.
- DUMANLI, Cihangir (2005), “AB’nin Güvenlik Politikaları ve Beklentileri ile Bunların Türkiye ‘ye Etkileri”, *Jeopolitik Dergisi*, Kasım, Yıl-4, Sayı-22, s.19.
- DURA, Cihan (1997), “Avrupa Birliği’nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri”, Sayı: 8 <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hazine31.pdf>, 08.04.2010.
- EFEGİL, Ertan (2008), “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, s. 65-82.
- GNESOTTO, Nicole (2005), “AGSP; Sonuçlar ve Beklentiler”, Editör: Nicole Gnesotto, *AB Güvenlik ve Savunma Politikası*, 1. Baskı, Tasam Yayınları, İstanbul, s.22-25.
- HÜSEYNOV, Fuad (2001), “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>, 18.03.2010.
- http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/kom%C5%9Fuluk%20politikas%C4%B1.pdf, 18.03.2010.
- <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, 10.03.2010.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Nabucco_Boru_Hatt%C4%B1_Projesi, 15.09.2010.
- http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3563, 06.04.2010.
- <http://library.aliyev-heritage.org/tk/1683675.html>, 11.04.2010.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Lizbon_Antla%C5%9Fmas%C4%B1, 21.09.2010.
- <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/link-dossier/avrupali-degerleri-ve-kimligi>, 03.10.2010.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kafkasya>, 25.09.2010.

- İBRAHİMOV, Reşad (2009), “Azerbaycan ve Gürcistan’ın Stratejik İşbirliği Bağlamında Kafkasya’da Güvenliğin Güçlendirilmesi”, <http://turksam.org/tr/A1868.html>, 23.02.2010.
- İLHAN, Suat (2003), *Jeopolitik Duyarlılık*, 1. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KILIÇBEYLİ, Elif Hatun (2003), “Rusya - AB Diyalogunda Yeni Açılımlar”, Ağustos, Sayı: 7, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_02.Html, 15.02.2010.
- KILINÇKAYA, Derviş “1990 Sonrasında Ortaya Çıkan stratejik ve Ekonomik Oluşumlar”,<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1990.htm>, 18.02.2010.
- KIYMAN, Begüm (2009), <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/271E2928-83D9-49BD-AB01-4D1CF9767A75/12516/NABUCCO2.pdf>, 20.09.2010.
- KOCAMAZ, Sinem (2007), “Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya ile İlişkileri”,<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/iSF9>, 25.03.2010.
- KUTLUK, Deniz (2003), *Hazar-Kafkas Petrolleri Türk Boğazları Çevresel Tehdit, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı*, No: 16.
- OĞAN, Sinan (2007), “Ermenistan Türkiye’yi Nükleer Santrali ile Tehdit Ediyor”, <http://www.turksam.org/metsamor/a1251.html>, 06.02.2010.
- ÖĞÜTÇÜ, Mehmet (1994), “Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış: Uzun Vadeli Bir Batı Stratejisi İhtiyacı”, *Avrasya Etütleri*, Cilt 1, Sayı 3, S.65-67.
- ÖVER, Kıvanç Galip (2006), *Avrupa’nın Kodları*, 1. Baskı, Ümit Yayınevi, Ankara.
- ÖZER, Sanem (2007), “Bağımsızlık sonrası Gürcistan-AB İlişkileri”, Cilt: 4, Sayı:15, <http://www.uidergisi.com/index.php/tr/makaleler/gizli/145-sayi155>, 11.01.2010.
- PALA, Cenk (2003), “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrolün Yeri ve Önemi”, *Avrasya Dosyası*, Bahar-2003, Cilt 9, Sayı 1, s.8-12.
- TAVKUL, Ufuk (2005), “Kafkasya’nın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi”, <http://www.caucasus.8k.com>, 07.02.2010.

- TEZKAN, Murat-M.Murat Taşar (2002), *Dünden Bugüne Jeopolitik*, 1. Baskı, Ülke Kitapları, İstanbul.
- ULUĞBAY, Hikmet (2003), *İmparatorluktan Cumhuriyete Petrolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- ÜLGER, İrfan Kaya (2005), “Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi”, Editör: Oğuz Kaymakçı, *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Nobel Yayınları, s. 28-35.
- YALÇINKAYA, Alaeddin (2006), *Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler*,1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- YASA, Işıl (2008), “Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kuzey Kafkasya Bölgesine Yaklaşımları”,http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=137:kueresel-ve-boelgesel-gueclerin-kuzey-kafkasya-boelgesine-yaklamlar&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148, 23.01.2010.
- YAVI, Ersal-Necla Yazıcıoğlu Yavi (2004), *Avrupa Birliği’nin Önlenebilir Düşüşü*, 1. Baskı, Yazıcı Yayınevi, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Rize'nin Pazar ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Darıca İlköğretim Okulu'nda, Orta ve Lise Öğrenimini Gebze Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu.